

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК БАНКЫ

**БАНК ТУТУМУНУН ӨНҮГҮҮ
ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ**

2009-ЖЫЛДЫН БИРИНЧИ ЖАРЫМ ЖЫЛДЫГЫ (15)

БИШКЕК, 2009-жыл

РЕДАКЦИЯЛЫК КЕҢЕШ:

Төрага: Боконтаев К.К.
Кеңештин мүчөлөрү: Алыбаева С.К.
Цыплакова Л.Н.
Еремеева Е.А.
Жакыпов М.Ж.
Имаралиева Н.Н.
Давлесов А.Н.
Садыкова Н.О.
Хан Р.Д.

Жооптуу катчы: Искандаров М.Ж.

Бул кызматкерлер басылманы даярдоодо негизги аткаруучулардан болушкан:
Бугубаева Н. (1-бөлүк), Жапарова Ч. (2-бөлүк), Асаналиева Н. (3-бөлүк), Никольский С.
(4-бөлүк), Броницкая Г. (4.2-бөлүк), Ыктыбаев А. (5-бөлүк), Кошоева Ч. (6-бөлүк),
Фалеев А. (7-бөлүк).

Уюштуруучусу: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы.
Басылма Кыргыз Республикасынын Адилет министрлигинде каттоодон өткөн. Жалпыга маалым-
доо каражаттарын каттоо жөнүндөгү 2002-жылдын 18-сентябрындагы
№783-күбөлүккө ээ.

© Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы, 2009

Басылма Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын уруксатысыз, кайрадан басылып чыгары-
лууга жана кайсыл формада жана кайсы каражаттар менен болбосун таркатылууга тийиш эмес.
Басылманы көчүрүп басууда жана которууда «Банк тутумунун өнүгүү тенденциялары» басыл-
масына милдеттүү түрдө таянуу зарыл.

"МЧМ Дифайн плюс" ЖЧКсынын басма борборунда 230 нускада басууга даярдалып, басылып
чыгарылды.

Банк тутумунун өнүгүү тенденциялары

Кыргызстандын банк тутумунун өнүгүшүнө финансылык ортомчу катары, иликтөөлөрдү жүргүзүү жана ага баа берүү, турукташууга жетишүүдө жана аны колдоп турууда орун алган тоскоолдуктарды, ошондой эле Кыргызстандын банк тутумунун турукташуусунун составдык элементтерине баа берүү «Банк тутумунун өнүгүү тенденциялары» басылмасынын максаты болуп саналат. Басылма 1-январга жана 1-июлга карата абал боюнча кыргыз, орус жана англис тилдеринде жарыяланып турат.

Маалыматтарды жаңыртуунун акыркы күнү: 2009-жылдын 30-июну

Басылманын мазмунуна байланыштуу маселелер боюнча:

Кыргыз Республикасынын Улуттук Банкынын
Көзөмөл методологиясы жана лицензиялоо Башкармалыгына
Бишкек шаары, Т.Үмөталиев атындагы көчө, 101 дареги боюнча,
(996 3312) 66 92 52 телефону,
(996312) 65 64 77 факсы аркылуу кайрылсаңыздар болот.
Электрондук почта:miskandarov@nbkr.kg; nbugubaeva@nbkr.kg

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын башка басылмалары

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын жылдык отчету

Жылдык отчет Улуттук банктын жыл ичиндеги бүткөргөн иши жөнүндө толук отчету болуп саналат. Ал экономиканын реалдуу секторундагы өзгөрүүлөрдүн натыйжаларынын кыскача мүнөздөмөсүн, ошондой эле акча-кредит чөйрөсүндөгү Улуттук банктын чечимдерин жана аракеттерин чагылдырат. Өзүнө экономикалык өнүгүү жана акча-кредит саясаты жөнүндө маалыматтарды, финансылык отчетту, Улуттук банк жөнүндө жалпы маалыматтарды, статистикалык тиркемелерди камтыйт. Кыргыз, орус жана англис тилдеринде басылып чыгарылат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын бюллетени

Улуттук банктын бюллетени Кыргыз Республикасынын реалдуу сектор, финансылык жана тышкы экономикалык сектор, ошондой эле мамлекеттик финансы боюнча макроэкономикалык көрсөткүчтөрүн камтыйт. Бюллетенди даярдоодо Кыргыз Республикасынын Улуттук Статистика комитетинин, Финансы министрлигинин, коммерциялык банктардын, Кыргыз Республикасынын Финансы рыногун көзөмөлдөө жана жөнгө салуу кызматынын жана Улуттук банктын материалдары пайдаланылат. Ай сайын кыргыз, орус жана англис тилдеринде жарык көрөт.

Кыргыз Республикасынын төлөм теңдеми

Бул басылмада Кыргыз Республикасынын тышкы секторунун өнүгүшүндөгү акыркы тенденциялар чагылдырылат жана төлөм теңдеминин аналитикалык жана нейтралдуу формасы, тышкы сооданын түзүмү, эл аралык камдар, тышкы карыз боюнча маалыматтар менен таблицалар, ошондой эле Кыргыз Республикасынын эл аралык инвестициялык позициясы камтылат. Басылма чейрек сайын – январь, май, июль жана октябрь айларында жарыяланып турат.

Кыргыз Республикасында инфляция боюнча баяндама

Баяндама республикадагы жана анын региондорундагы керектөө бааларынын динамикасынын чагылдырылышын, инфляциянын негизги факторлорун иликтөөлөрдү, Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын акча-кредиттик саясат жагындагы чечимдери жөнүндө маалыматтарды камтыйт жана анда келерки чейрекке инфляциялык болжолдоолор келтирилет. Чейрек сайын кыргыз, орус жана англис тилдеринде жарыяланат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын пресс-релизи

Улуттук банктын пресс-релизи Улуттук банкта жана бүтүндөй банк тутумундагы окуялар түрмөгүн, финансы рыногу боюнча ыкчам маалыматтарды камтыйт. Апта сайын кыргыз жана орус тилдеринде жарыяланат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын ченемдик актылары

Бул басылма Кыргыз Республикасын банктык мыйзамдарынын пайдубалын түзүүчү ченемдик документтер менен коммерциялык банктарды жана коомчулукту камсыз кылуу үчүн Улуттук банктын ченемдик актыларын расмий жарыялоону билдирет. Басылма айына бир жолу кыргыз жана орус тилдеринде чыгарылат.

Бардык басылмалар Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын Төрагасынын буйругу менен бекитилген тизмеге ылайык таркатылат жана <http://www.nbkr.kg> дареги боюнча web-сайтка жайгаштырылат.

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ	7
I. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ФИНАНСЫ-КРЕДИТ СИСТЕМАСЫНЫН АБАЛЫ	8
II. БАНК ТУТУМУНУН АБАЛЫ	10
2.1. Банк тутумунун түзүмү	10
2.2. Тобокелдиктер	15
2.2.1. Кредиттик тобокелдик	15
2.2.2. Ликвиддүүлүк тобокелдиги	16
2.2.3. Концентрациялануу тобокелдиги	19
2.3. Капиталдын шайкештик деңгээли	22
2.4. Финансылык натыйжалар	24
2.5. Финансылык ортомчулук көрсөткүчү	26
III. БАНКТЫК ЭМЕС ФИНАНСЫ-КРЕДИТ МЕКЕМЕЛЕРИ	28
3.1. Банктык эмес финансы-кредит мекемелер системасынын абалы	28
3.2. Кредит портфелинин түзүмү жана динамикасы	30
3.3. Негизги тобокелдиктер	32
IV. ТӨЛӨМ СИСТЕМАСЫ	33
4.1. Банк продуктылары, тарифтер жана кызмат көрсөтүүлөр	33
4.2. Нак жана нак эмес жүгүртүүлөр	35
V. РЕАЛДУУ СЕКТОРДУН АБАЛЫ	40
5.1. Үй чарбасы	40
5.1.1. Банк тутумунун алдындагы милдеттенмелер	40
5.1.2. Калктын өздүк жыйымдары	41
5.2. Корпоративдик сектор	42
5.2.1. Банк тутумунун алдындагы милдеттенмелер	42
5.2.2. Дебитордук жана кредитордук карыздардын абалы	43
5.2.3. Финансылык натыйжалар	44
VI. ФИНАНСЫ СИСТЕМАСЫНЫН ӨНҮГҮҮ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ	46
VII. АТАЙЫН КАРАЛУУЧУ МАСЕЛЕЛЕР	51
Улуттук валютанын өнүгүү жолу	51

КИРИШҮҮ

Республиканын банк тутумунда 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында экономиканын реалдуу секторун кредиттөө көлөмүнүн өсүшүнүн басаңдашы, ошондой эле банк тутумунун финансылык ортомчулук көрсөткүчүнүн төмөндөшү байкалган. Ошондой болсо да, ликвиддүүлүктүн олуттуу запасы, коммерциялык банктардын капиталынын шайкештик деңгээлинин белгиленген нормативдерге салыштырганда артышы, банк тутумунун ишинин жетишээрлик туруктуу улантылып жаткандыгын айгинелейт.

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында банк тутумунун жана банктык эмес финансы-кредит мекемелеринин ресурстук базасынын кеңейүүсүнүн алгылыктуу тенденциясы сакталып турган, ошондой болсо да, анын өсүш арымы төмөндөгөн. Банктык жана банктык эмес кредиттик мекемелердин капиталынын, банк тутумунун депозиттик базасынын, ошондой эле экономиканын финансы секторуна чет өлкө инвестицияларынын агылып кирүүсүнүн эсебинен көбөйүү жүргөн.

Ресурстук базанын 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында өсүүгө ык коюусу шартында, экономиканы кредиттөө көлөмүнүн артышынын белгилери байкалган акыркы жылдагы алгылыктуу тенденциялар сакталып турган, бирок кредиттердин өсүш арымы кыскарган. Банк тутумунун кредиттеринин көлөмүнүн кыскаруусунан улам, мына ушундай басаңдоо жүргөн.

Дүйнөлүк финансылык каатчылыктын өсүштүн айрым көрсөткүчтөрүнө кыйыр түрдөгү терс таасирине карабастан, коммерциялык банктардын капиталдык базасынын көбөйгөндүгү, банк жана төлөм кызмат көрсөтүүлөрүнүн чөйрөсүнүн кеңейип, сапатынын жакшыргандыгы катталган, бул албетте, республиканын экономикасынын өнүгүүсүнө түрткү берген оң факторлордон болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2008-жылдын акырында дүйнөлүк финансылык каатчылыктын өлкө экономикасына тийгизүүчү таасирин басаңдатуу, экономикалык өсүш арымын сактоо максатында кабыл алган кризиске каршы планын жүзөгө ашыруу, макроэкономикалык жагдайдын туруктуулугун сактап турууга өбөлгө түзгөн. Мындан тышкары, банк тутумунун туруктуу ишин колдоого алууга, Улуттук банкка караштуу Банктарды рефинансылоонун адистештирилген фондун түзүү жана Кыргыз Республикасынын «Банктык аманаттарды (депозиттерди) коргоо жөнүндө» мыйзамына тиешелүү өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү, алгылыктуу таасирин тийгизген. Натыйжада, тышкы факторлордун кыйыр түрдөгү кесепеттүү таасирлерине карабастан, банк тутуму бүтүндөй алганда туруктуу ишин андан-ары ишенимдүү улантып жаткандыгын белгилөөгө болот.

I. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ФИНАНСЫ-КРЕДИТ СИСТЕМАСЫНЫН АБАЛЫ

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча финансы-кредит системасынын чогуу алгандагы активдери¹, 2008-жылдын ушул эле мезгилиндеги тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда 5,7 пайызга өскөн, мында бул көрсөткүчтүн өсүшүн банктык эмес финансы-кредит мекемелери камсыз кылган.

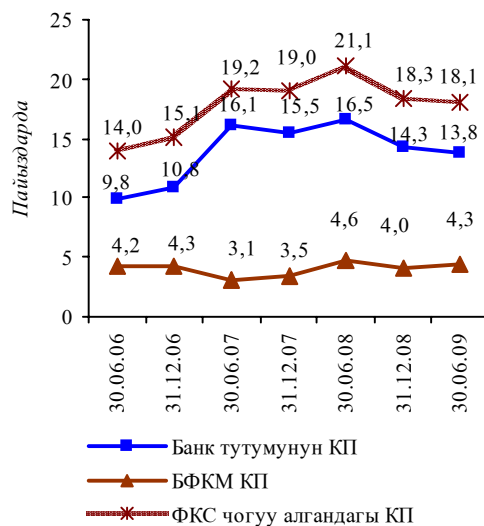
Чогуу алгандагы кредит портфелинин ички дүң продуктуга (ИДП) карата катышы катары аныкталган², финансылык ортомчулук көрсөткүчү өткөн жылдын тиешелүү мезгилиндегиге салыштырганда төмөндөө менен 18,1 пайызды (1.1-график) түзгөн. Банк тутумунун кредиттеринин өсүш арымы 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырында, өткөн жылдын ушул эле мезгилиндегиге караганда 3,1 пайызды түзгөн.

Банктар финансы-кредит системасында басымдуу орунду ээлөөдө (1.2-график) жана 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча финансы-кредит системасынын чогуу алгандагы кредит портфелинде алардын үлүшү 76,0 пайызды³ түзгөн, бул 2008-жылдын ушул эле мезгилине караганда 7,8 пайыздык пунктка аз.

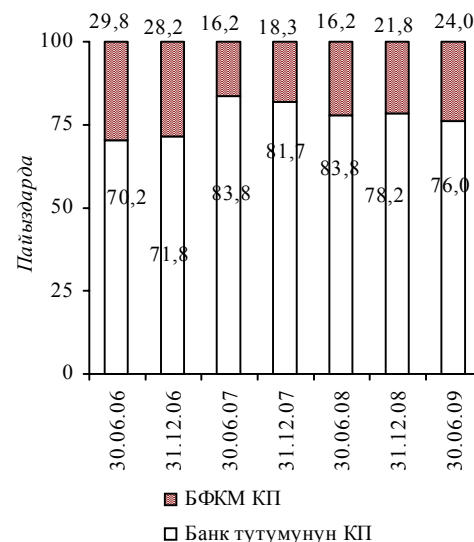
Потенциалдуу жоготуулардын жана чыгым тартуулардын ордун жабууга атайын камдардын (РППУ) көлөмүнүн банк тутумунун жана БФКМдердин кредиттеринин көлөмүнө карата катышынын динамикасы, банктардын кредит портфелинин сапатынын айрым бир начарлоого дуушар болгондугун тастыктоодо (1.3-график). 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча, БФКМдердин кредит портфелиндеги⁴ атайын РППУнун үлүшү көбөйүү менен 1,8 пайызды түзгөн, ал эми банк тутумунда бул көрсөткүч 1,5 пайыздык пунктка көбөйүп, 4,6 пайызды түзгөн.

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында өткөн жылдын ушул эле мезгилиндегиге салыштырганда, ком-

1.1-график. Финансы-кредит системасынын (ФКС) кредит портфелинин (КП) өзгөрүү динамикасы, ИДПга карата пайыздарда

1.2-график. Чогуу алгандагы кредит портфелинин (КП) түзүмү

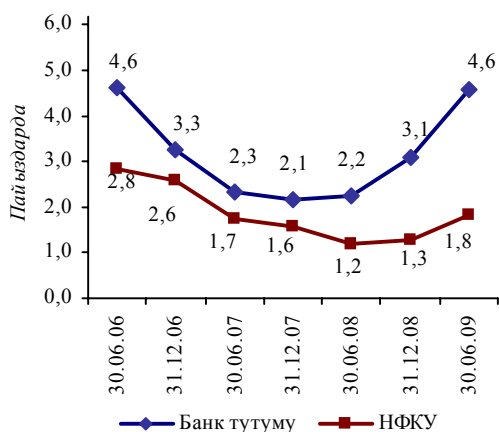
¹ Улуттук банктан лицензия алышкан коммерциялык банктардын жана банктык эмес финансы-кредит мекемелердин көрсөткүчтөрү, бул жерде Финансы-кредит системасынын иликтөөгө алынып жаткан көрсөткүчтөрү катары каралат.

² Эсептөөдө акыркы 12 ай ичиндеги айкын ИДП боюнча маалыматтар эске алынат.

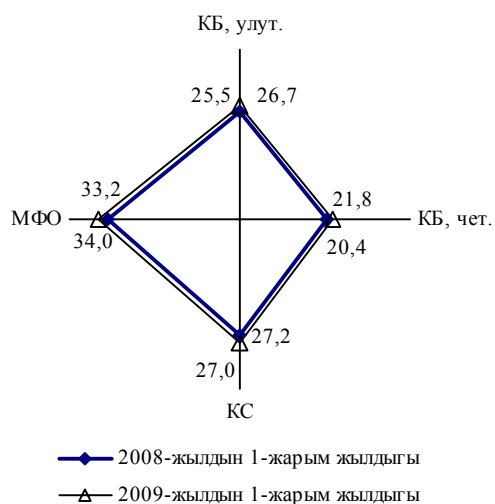
³ Банк тутумунун кредит портфели банкрот болгон банктардын кредит портфелин да камтыйт.

⁴ БФКМдердин маалыматтары боюнча

1.3-график. Банк тутумунун жана БФКМдин кредит портфелдериндеги атайын РППУнун деңгээли

1.4-график. Ар кандай ФКМдин кредиттери боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чендердин "түрдүүлүгү"

Эскертүү: КБ, улут. – коммерциялык банктар, улуттук валюта; КБ, чет. – коммерциялык банктар, чет өлкө валютасы; КС – кредиттик союздар; МФУ – микрофинансылык уюмдар

мерциялык банктардын жана кредиттик союздардын кредиттери боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чендердин бир аз жогорулагандыгы байкалган.

Басылманын ушул бөлүгүнүн 1.4-графикинде коммерциялык банктар жана банктык эмес финансы-кредит мекемелери тарабынан берилген кредиттер боюнча (улуттук жана чет өлкө валюталарында) орточо салмактанып алынган пайыздык чендердин чиелениши берилген, ал кандайдыр бир деңгээлде кредиттик ресурстардын наркынын өзгөрүү деңгээлине жана багытына баа берүү мүмкүнчүлүгүн сунуштайт. Ушул эле 1.4-графикте ломбарддардын кредиттери боюнча орточо алынган чендер чагылдырылган эмес, 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйыныгы боюнча бул көрсөткүч 122,8% (2008-жылдын ушул эле мезгилинде – 121,3%) түзгөн.

Коммерциялык банктардын чет өлкө валютасындагы сыяктуу эле, улуттук валютадагы жаңыдан берилген кредиттер боюнча орточо алынган пайыздык чендеринин деңгээли жогорулаган, алсак, жылдын биринчи жарым жылдыгында чет өлкө валютасындагы кредиттер боюнча пайыздык чендердин орточо деңгээли өткөн жылдын ушул эле мезгилиндегиге салыштырганда 1,4 пайыздык пунктка, ал эми улуттук валютада 1,2 пайыздык пунктка көбөйгөн.

Ошентип, Кыргызстандын финансы-кредит системасынын кароого алынып жаткан мезгил ичиндеги абалын төмөнкүчө мүнөздөөгө болот:

- негизги көрсөткүчтөрдүн абсолюттук мааниде өсүшүнүн уланышы;
- финансылык ортомчулук көрсөткүчүнүн өсүшүнүн басаңдашы, мында бул көрсөткүчтүн өсүш арымынын кыйла олуттуу басаңдоосу банк тутуму боюнча байкалган;
- коммерциялык банктардын кредит портфелинин сапаттык мүнөздөмөлөрүнүн айрым бир начарлоосу;
- коммерциялык банктардын ликвиддүүлүгүнүн жогорку деңгээлде сакталып турушу.

II. БАНК ТУТУМУНУН АБАЛЫ

2.1. Банк тутумунун түзүмү

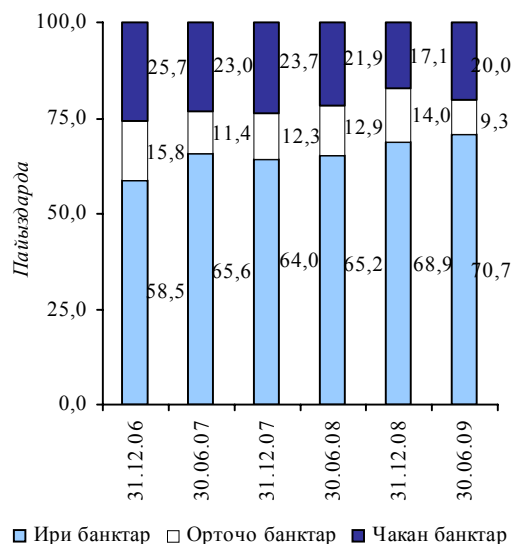
2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата абал боюнча, республикада 22 коммерциялык банк (Пакистан Улуттук банкынын Бишкектеги филиалын кошо алганда) иштеп турган, анын ичинде 16 банк – капиталында чет өлкөлөрдүн катышуусу менен анын ичинен, 12 банкта чет өлкөлөрдүн катышуусу 50 пайыздан көбүрөөктү түзгөн. Республиканын бардык банк мекемеси иш чөйрөсүнө жараша универсалдуу болуп саналышат.

Бүтүндөй алганда, 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында банк тутуму боюнча бир мезгилдин акырына карата иштин негизги көрсөткүчтөрү, атап айтканда коммерциялык банктардын активдери, кредит портфели жана депозиттик базасы боюнча, абсолюттук мааниде алганда өсүш тенденциясы уланган.

Банк тутумунун түзүмүнө «ири», «орто» жана «чакан» банктар¹ топторунан турган рынок сегменти көз карашынан анализдөөлөрдү жүргүзүү (2.1.1-график), кароого алынып жаткан мезгилде салыштырмалуу салмагы 1,8 пайыздык пунктка өскөн «ири» банктардын рыноктук үлүшүнүн арткандыгын тастыктоодо. Мында, «орто» банктардын үлүшү 4,7 пайыздык пунктка төмөндөп, ал эми чакан банктардын үлүшү, тиешелүүлүгүнө жараша 2,9 пайыздык пунктка көбөйгөн.

Рыноктогу «ири» банктар сегментин 70,7 пайыздагы рыноктук үлүштү ээлеген бир банк түзөт. Бул банк

2.1.1-график. Банк тутумунун банктар тобу боюнча түзүмүнүн өзгөрүүсү

¹ Бул басылмада иликтөөлөрдү жүргүзүү максатында, «ири» банктар катары банк рыногунда үлүшү (d_i) 10% ашкан банктар (суммардык активдерде кредиттерде, депозиттерде жана милдеттенмелерде үлүштүн орточолонгон квадраты), 5% тен 10% чейинки түзгөндөр «орто» банктар, ал эми 5% жетпегенди түзгөндөр «чакан» банктар катары түшүндүрүлөт. Бул төмөнкү формула боюнча эсептелет:

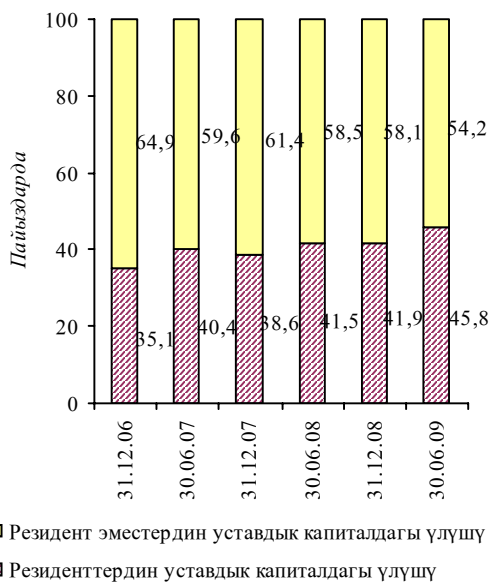
$$d_i = \frac{X_i}{\sum_{i=1}^N X_i} \quad - i \text{ үлүшү ошол банктын банк секторундагы үлүшү,}$$

мында N – иштеп жаткан коммерциялык банктардын саны;

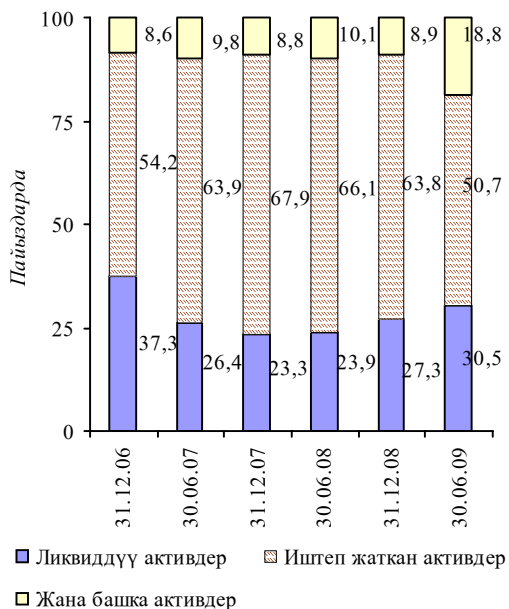
$$X_i = \frac{d_A^2 + d_{Кр}^2 + d_D^2 + d_{Об}^2}{4} \quad - \text{төмөнкү көрсөткүчтөр боюнча}$$

арифметикалык орточо арифметикалык өлчөм: (d_A^2) – банктардын чогуу алгандагы активдериндеги, демек ($d_{Кр}^2$), депозиттердеги (d_D^2) жана милдеттенмелердеги ($d_{Об}^2$) i -банкынын активдеринин үлүшүнүн квадраты.

2.1.2-график. Банк тутумунун уставдык капиталынын түзүмүнүн өзгөрүүсү

2.1.3-график. Банк тутумунун активдеринин түзүмүнүн өзгөрүүсү

чогуу алгандагы депозиттик базада эн чоң үлүштү 41,1 пайызды (банктардын ж.б. ФКМдердин, ошондой эле бийлик органдарынын депозиттерин эске албаганда), ал эми банк тутумунун чогуу алгандагы 32,7 пайызды түзгөн көрсөткүчү боюнча «ири» банктар катарына чегерилген. Мында, бул банк кредиттер рыногунун негизги катышуучуларынын тобуна да кирет (10,3 пайыз).

Кароого алынып жаткан мезгилде банк тутумунун чогуу алгандагы капиталы 4,7 пайызга өскөн. Өсүш банктар тарабынан уставдык капиталды көбөйтүүнүн эсебинен (180,7 млн. сомго), ошондой эле 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында алынган утурумдук пайданын эсебинен (764,1 млн. сом) жүргөн.

Коммерциялык банктардын уставдык капиталындагы чет өлкө капиталынын үлүшү 54,2 пайызды түзгөн (2008-жылдын экинчи жарым жылдыгынын акырына карата – 58,1 пайыз), 2.1.1-графикти карагыла.

Кароого алынып жаткан мезгил ичинде резиденттердин уставдык капиталынын жалпы өсүш арымы 31,8 пайызды, ал эми резидент эместердин уставдык капиталынын өсүшү 10,7 пайызды түзгөн.

Банктардын капиталдык базасынын уланып жаткан өсүшү банк тутумунун андан-аркы өнүгүшү үчүн жетиштүү потенциалды түптөөгө өбөлгө болгон.

Банк тутумунун активдеринин 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата өсүшү 18,2 пайызды түзгөн. Чогуу алгандагы активдердин түзүмүнүн өзгөрүүсүн карап көрүү менен (2.1.3-график) банктардын активдеринин 50,7 пайызы иштеген² активдер болуп санала тургандыгын белгилеп кетүү зарыл жана алар 13,1 пайыздык пунктка азайган. Мында, банк тутумунун чогуу алгандагы активдеринде ликвиддүү активдердин үлүшү³ 27,3 пайыздан 30,5 пайызга чейин көбөйгөн. Активдердин мына ушул категориясынын көбөйүүсү негизинен башка банктардагы корреспонденттик эсептерде каражаттардын калдыктарынын 37,9 пайызга өсүшүнүн эсебинен жүргөн.

Активдердин ликвиддүүлүгүнүн Улуттук банк тарабынан белгиленген нормативдерге ылайык же-

² Кредиттер ФКМдерге жайгаштырылган депозиттер, баалуу кагаздар жана пайыздык киреше алып келген, отчеттук күнгө карата абал боюнча баланста эске алынган башка жайгаштыруулар иштеген активдерди түшүндүрөт.

³ Ликвиддүү активдер дегенден улам, банктардын кассалардагы жана корреспонденттик эсептердеги каражаттарын түшүнүү зарыл.

тиштүүлүгү, банктарга келечекте ликвиддүү активдердин үлүшүнүн кыскарышынын эсебинен экономиканы кредиттөөнү арттырууга өбөлгө түзөт.

Мында, «жана башка» активдердин үлүшү 18,8 пайызды түзгөн.

Кыргыз Республикасынын Президентинин 2006-жылдын 12-июлундагы №373 «Кыргыз Республикасында ислам каржылоо принциптерин колдонууга киргизүүнүн пилоттук долбоору жөнүндө» жарлыгынын талабын жана «Кыргыз Республикасы менен Ислам Өнүгүү Банкынын ортосунда өз ара түшүнүшүү жөнүндө меморандумду» аткаруу максатында, ислам каржылоо принциптеринин негизинде операциялар ишке ашырылууда. Кароого алынып жаткан мезгилдин акырына карата, мына ушундай операциялардын көлөмү 2009-жылы 232,7 млн. сомду (2008-жылдын экинчи жарым жылдыгынын акырында – 220,8 млн. сомду) түзгөн.

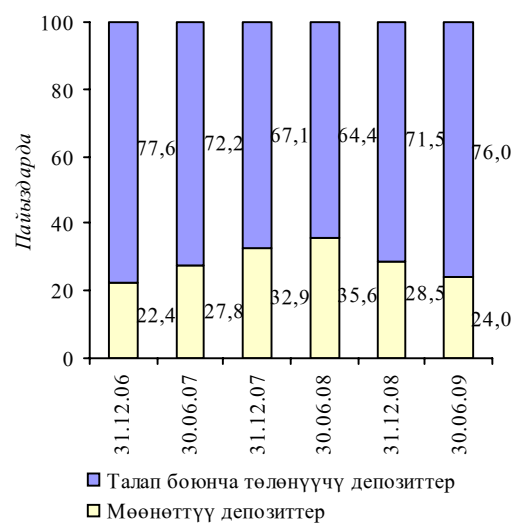
Иштеп жаткан активдердин түзүмүндөгү өзгөрүүлөргө кылдат талдап иликтөөлөрдү жүргүзүү максатында, кредит портфелин кошо алгандагы жайгаштыруунун негизги булагы катары, банк туutumунун чогуу алгандагы *депозиттик базасынын түзүмүнө анализдөөлөр келтирилген*⁴. 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырында банк тутумунун *депозиттик базасынын өсүшү уланган*. Жыл башынан берки өсүш 17,1 пайызды түзүп, ал эми депозиттердин суммасы 33,1 млрд. сомго жеткен. Депозиттердин түзүмүндө жеке адамдардын аманаттарынын үлүшү 29,5 пайыздан 29,0 пайызга чейин азайган. Мында, жеке адамдардын депозиттеринин көлөмүнүн өсүшү 10,1 пайызды түзгөн.

Юридикалык жактардын депозиттеринин салыштырма салмагы 56,1 пайызды түзгөн (2,1 пайыздык пунктка төмөндөө). Мында, юридикалык жактардын депозиттеринин көлөмү 12,9 пайызды түзгөн.

Ал эми калган үлүштү (21,0 пайыз) Кыргыз Республикасынын бийлик органдарынын депозиттери жана кредиттери ээлейт. Бул категорияга кирген депозиттердин көлөмүнүн өсүшү 40,8 пайызды түзгөн.

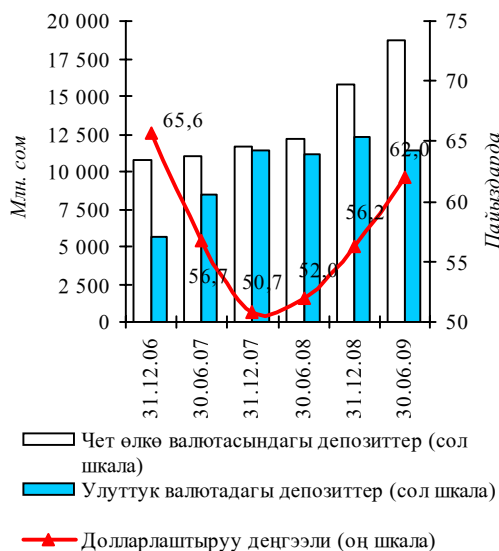
Кароого алынып жаткан мезгил ичинде мөөнөттүү депозиттердин үлүшүнүн банктардын бүтүндөй депозиттик базасынын 24,0 пайызына чейин төмөндөшү

2.1.4-график. Банк тутумунун депозиттеринин тартуу мөөнөттөрү боюнча түзүмүнүн өзгөрүүсү

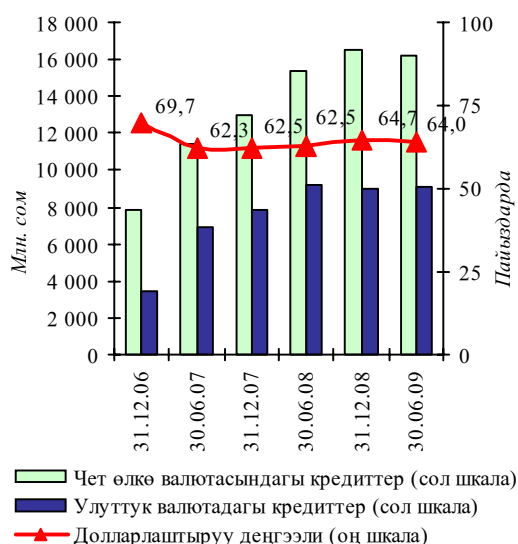

⁴ Бул жерде жана мындан ары ушул категорияга ишканалардын жана калайык-калктын депозиттери, ошондой эле, Кыргыз Республикасынын бийлик органдарынын депозиттери жана кредиттери кирет.

2.1.5-график. Банк тутумунун депозиттеринин валюталардын түрлөрү боюнча түзүмүнүн өзгөрүүсү

2.1.6-график. Банк тутумунун кредит портфелинин валюталардын түрлөрү боюнча түзүмүнүн өзгөрүүсү

2.1.7-график. Банк тутумунун кредит портфелинин түзүмүнүн жайгаштыруу мөөнөттөрү боюнча өзгөрүүсү

(2.1.4-график) жүргөн. Бул, өз кезегинде, банктардын экономиканы орто мөөнөттүк жана узак мөөнөттүк каржылоого алышын арттыруу боюнча потенциалын төмөндөтөт. Мында, жеке адамдардын мөөнөттүү депозиттери 8,3 пайызга өсүү менен абсолюттук мааниде алганда 357,6 млн. сомду түзгөндүгүн белгилеп кетүү зарыл, бул калайык-калктын банк тутумуна карата ишениминин бекемделип жатышынын далили.

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырында банк тутумунун депозиттик базасынын «долларлашуу» деңгээлинин жогорулагандыгы катталган (2.1.5-график). Бул көрсөткүч 2008-жылдын экинчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча алынган 56,2 пайызга караганда 62,0 пайызды түзгөн. Кароого алынып жаткан мезгилдин акырына карата юридикалык жактардын «долларлашуу» деңгээли 18,9 пайыздык пунктка көбөйүү менен 71,0 пайызды түзгөн. Жеке адамдардын чет өлкө валютасындагы депозиттеринин үлүшү 4,8 пайыздык пунктка көбөйүү менен 59,3 пайызга катталган. Ушул көрсөткүчтүн өсүшүнө таасирин тийгизген факторлордун бири болуп, АКШ долларанын сомго карата катышынын курсунун жогорулоосу саналган.

Кароого алынып жаткан мезгилдин акырында банк тутумунун чогуу алгандагы кредит портфели⁵ 0,8 пайызга төмөндөө менен 25,4 млрд. сомду түзгөн. Мында, коммерциялык банктардын кредиттеринин «долларлашуу» деңгээли төмөндөө менен ушул мезгилдин акырына карата 64,0 пайызды түзгөн (2.1.6-график).

Узак мөөнөттүү кредиттердин үлүшү⁶ 66,1 пайыздан 56,9 пайызга чейин төмөндөгөн, ал эми абсолюттук мааниде алганда, бул төмөндөө 23,4 пайыз чегинде катталган, албетте, муну экономиканы дестабилдештирүүчү факторлордун бири катары кароого болот. Кайтарып берүү мөөнөтү бир жылга жетпеген кредиттердин салыштырма салмагы, алардын үлүшүнүн жогорулоого ык коюп жатышы шартында, салыштырмалуу жогору бойдон (43,1 пайыз) калгандыгы катталган (2.1.7-график).

Кредиттер боюнча колдонуудагы пайыздык чендерге баа берүүдө, пайыздык чендердин вариациялануу коэффициенти, кредиттер боюнча орто жана орто-

⁵ Бул жерде жана мындан ары бул категорияга бардык кредиттер боюнча дисконт ошондой эле банктарга жана башка ФКМдерге кредиттер кошулбайт.
⁶ 1 жылдан ашыгыраак мөөнөткө берилген кредиттер узак мөөнөттүү кредиттер катары түшүндүрүлөт.

чо салмактанып алынган чен сыяктуу мүнөздөмөлөр эске алынган.

Улуттук валютада берилген кредиттер боюнча алардын 6 ай аралыгындагы орточо арифметикалык мааниси катары эсептелинген пайыздык чендер 26,7 пайызды, чет өлкө валютасында 21,8 пайызды түзгөн. Бул көрсөткүчкө салыштырганда 2008-жылдын экинчи жарым жылдыгында улуттук валютадагы кредиттер боюнча пайыздык чендер 0,6 пайыздык пунктка, ал эми чет өлкө валютасында 1,4 пайыздык пунктка жогорулаган. Кредиттер рыногундагы пайыздык чендердин чиеленүү өлчөмүн чагылдырган вариациялануу коэффициенти улуттук валютадагы кредиттер сыяктуу эле, чет өлкө валютасындагы кредиттер боюнча да бир аз жогорулаган. 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырында чет өлкө валютасындагы сыяктуу эле, улуттук валютадагы кредиттер боюнча орточо салмактанып алынган чен дээрлик орточо ченге теңешкен (2.1.8, 2.1.9-графиктер).

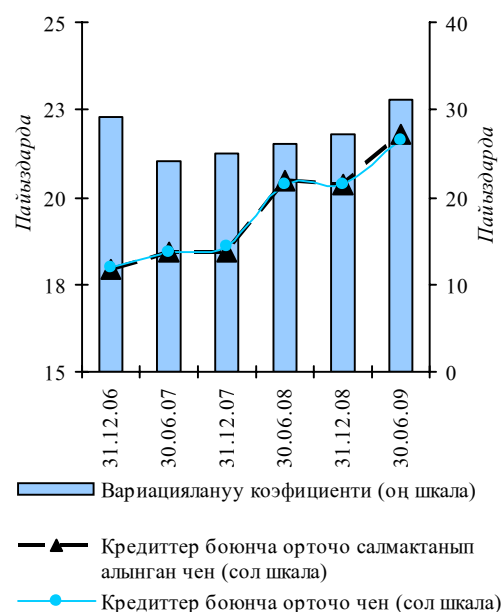
Ошентип, 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында банк секторунда төмөнкүдөй тенденциялар байкалган:

- банк тутумунун активдеринин өсүшү;
- банк тутумун капиталдаштыруунун өсүшү;
- банктардын депозиттик базасынын көбөйүшү;
- кредит портфелинин бир аз азайышы;
- тышкы факторлордун кыйыр таасиринен улам, банк тутумунун негизги көрсөткүчтөрүнүн салыштырмалуу өсүш арымдарынын басандоосу;
- банк тутумунун депозиттик базасынын «долларлашуу» деңгээлинин өсүшү

2.1.8-график. Улуттук валютадагы кредиттер боюнча пайыздык чендердин мүнөздөмөлөрүнүн өзгөрүүсү

2.1.9-график. Чет өлкө валютасындагы кредиттер боюнча пайыздык чендердин мүнөздөмөлөрүнүн өзгөрүшү

2.2. Тобокелдиктер

2.2.1. Кредиттик тобокелдик

Кредиттик тобокелдик банк ишин коштоп жүргөн негизги тобокелдиктердин бири болуп саналат. Ушул бөлүктүн алкагында, банктардын өзүндө кредиттик тобокелдиктерди камтып турган активдүү операциялар кароого алынат.

Кредит портфелинин сапатына баа берүү үчүн коммерциялык банктар кредиттерди классификациялоо¹ системасын колдонот, бул система кредиттердин кайтарылбай калуусунан улам потенциалдуу чыгымдардын мүмкүн болгон деңгээлин жана тиешелүү камдарды түзүү аркылуу алардын ордун өз учурунда жабуу мүмкүнчүлүгүн аныктоого өбөлгө түзөт.

Кредит портфелинин сапатына талдап иликтөөлөрдү жүргүзүү учурунда анын сапатынын начарлап бара жатышынын алгачкы белгилерин чагылдырган, классификацияланган жана мөөнөтүндө төлөнбөгөн кредиттер айрыкча көңүл бурууну талап кылат. 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында кредит портфелиндеги классификацияланган жана мөөнөтүндө төлөнбөгөн кредиттердин үлүшүнүн көбөйүүсү жүргөн (2.2.1.1-график). Мында активдердин кайтарылбай калышы тобокелдиги көрсөткүчү (атайын РППУ менен кредит портфелинин катышы) жол берилген деңгээлдин чегинде сакталып турган. Ошондой болсо да, өткөн мезгилдеги ушул көрсөткүчтүн динамикасын жана 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында кредит портфелинин төмөндөгөндүгүн эске алганда, банк системасынын кредит портфелинин болочокто сапатынын начарлоо ыктымалдыгы орун алууда.

Келечекте кредит портфелинин өсүшүнө же анын деңгээлинин азайышына таасир этүүчү факторлордун бири катары, «байкоого алынган» кредиттер катары классификацияланган кредиттердин көлөмүнүн өзгөрүүсүн кароого болот. 2009-жылдын биринчи жа-

2.2.1.1-график. Банк тутумунун кредит портфелиндеги кредиттик тобокелдиктеринин деңгээлинин өзгөрүүсү

¹ Кредит портфелинин сапатына баа берүү максатында, бардык кредиттерди кардарлардын банк алдындагы өз милдеттенмелерин аткаруу мүмкүнчүлүгүнө жараша 6 категорияга бөлүү каралган: нормалдуу, канааттандырылгыч байкоого алынган, субстандарттык, шектүү жана жоготуу катары таанылгандар. Акыркы 3 категорияга кирген жана берилген каражаттардын кайтарылышы көз карашынан эң эле алгылыксыз мүнөздөмөлөргө ээ болгон кредиттер «иштебеген» же «классификацияланган» категорияларга чегерилген. Көрсөтүлгөн ар бир категория боюнча банк ошолорго жараша кам түзүүгө тийиш, ал берилген кредиттердин суммасынан пайыз катары аныкталышы зарыл.

рым жылдыгынын акырына карата мына ушундай кредиттердин салыштырма салмагы көбөйгөн (2.2.1.2-график) жана алар жалпы кредит портфелинде басымдуу үлүштү ээлешин (11,2 пайыз) улантууда.

Банктар тарабынан кредиттердин кабыл алынган классификациясына шайкеш камдардын көлөмү түзүлгөн жана алар жалпы кредит портфелинин 6,7 пайызын түзөт (2008-жылдын экинчи жарым жылдыгынын акырына карата бул көрсөткүч 5,3 пайыз чегинде катталган эле).

Бир категориядагы классификацияланган кредиттердин сапатынын начарлоосу жана камдарга кошумча чегерүүлөр ишке ашырылган учурда, банктардын «таза» суммардык капиталы бир азга азаят.

Ошентип, негизинен кредиттик тобокелдик алгылыктуу деңгээлде чектелет, бирок учурда түптөлгөн жагдайлар келечекте мына ушул кредиттик тобокелдиктин өсүшү мүмкүндүгүнүн кооптуу белгилери сакталып тургандыгын көрсөтүүдө.

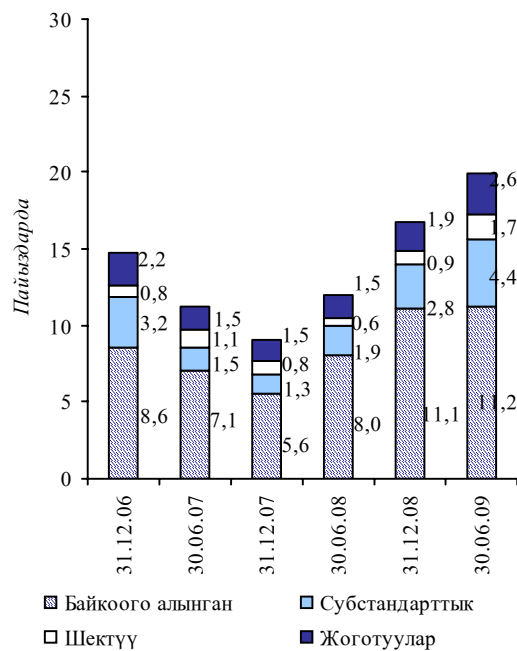
2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата «таза» кредит портфелинин салыштырма салмагы (кардарларга берилген кредиттер боюнча ссудалык карыздардын, классификацияланган кредиттер боюнча мүмкүн болуучу жоготууларга атайын түзүлгөн камдарды минуска чыгаруу менен калдыктары) банк тутумунун чогуу алгандагы активдеринин 37,2 пайызын түзгөн (2.2.1.3-график) жана өткөн жарым жылдыктагыга салыштырганда 7,8 пайыздык пунктка төмөндөгөн. Бул, демек, банктардын активдеринин башка топторунун салыштырмалуу салмагынын жогорулоосуна түрткү берген.

Системалуу кредиттик тобокелдикти басаңдатуу максатында, «Кредиттик регистр жөнүндө» жобо кабыл алынып, расмий күчүнө кирген. Кредиттик регистрди түзүү республиканын банк тутумунун туруктуу ишин, анын натыйжалуулугун, коопсуздугун жана ишенимдүүлүгүн камсыз кылган.

2.2.2. Ликвиддүүлүк тобокелдиги

Калайык-калктын банк тутумуна карата ишеними банктардын өз милдеттенмелерин учурунда аткаруу мүмкүнчүлүгүнө жараша калыптанат, бул банктарда ликвиддүүлүктүн жетиштүү деңгээлде болушун болжолдойт. Жөнгө салуу максаттарында ликвиддүүлүк тобо-

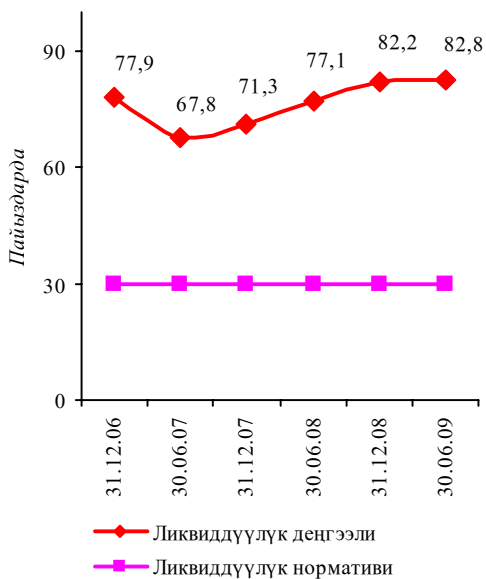
2.2.1.2- график. Банк тутумундагы кредит портфелин классификациялоонун өзгөрүүсү

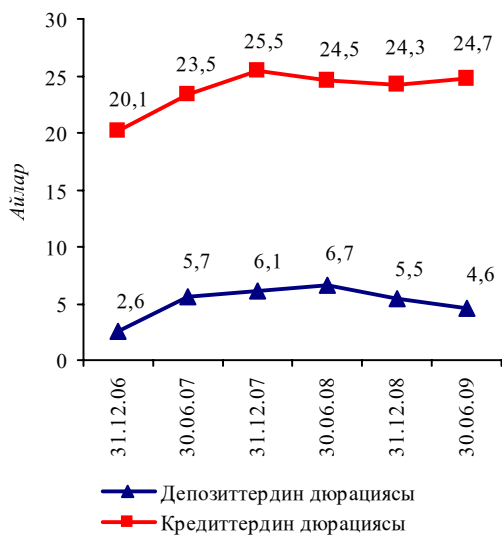
2.2.1.3-график. "Таза" кредиттер деңгээлинин өзгөрүүсү

2.2.2.1-график. Күндөлүк ликвиддүүлүктүн эсептөө маанисинин өзгөрүү динамикасы

2.2.2.2-график. Банк тутумундагы кредиттердин жана депозиттердин дюрациясынын өзгөрүү динамикасы

келдиги утурумдук ликвиддүүлүктүн экономикалык ченеминин² жардамы менен бааланат.

Банк тутуму колдоого алып турган ликвиддүүлүк ченеминин айкын деңгээли жетишээрлик жогору бойдон калууда. Бүтүндөй банк тутуму боюнча орточо алганда, мына ушул ченемдин эсептелинген мааниси 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата 82,8 пайызды түзгөн жана 2008-жылдын экинчи жарым жылдыгынын акырына карата алынган көрсөткүчкө салыштырганда 0,6 пайыздык пунктка (2.2.2.1-график) көбөйгөн.

Ликвиддүүлүк көрсөткүчүнүн айкын маанисинин белгиленген нормативдик мааниден артышы эл аралык финансылык каатчылыктан улам мүмкүн болуучу тобокелдиктерге бөгөт коюу максатында, ликвиддүү каражаттардын мобилизацияланышын далилдейт.

Депозиттердин жетиштүү турукташа албай жатышы депозиттер менен кредиттердин дюрациясынын өзгөрүүсүнө тиешелүү маалыматтар, ошондой эле каражаттар булагынын туруктуулук коэффициентин эсептөө менен тастыкталууда³.

Кароого алынып жаткан мезгил ичинде депозиттерди тартуунун жана кредиттерди жайгаштыруунун орточо алынган мөөнөттөрүнүн ортосундагы ажырым жогору бойдон сакталып калган (2.2.2.2-график), бул айрым банктарда ликвиддүүлүктү тескөө процессинде байкалышы мүмкүн болгон көмүскө дезинтермедиациялык⁴ тобокелдиктердин орун алышын чагылдырат. Ошондой болсо да, кредиттердин айрым бир бөлүгү банктар тарабынан депозиттердикинен айырмаланган (капитал, финансы мекемелеринен узак мөөнөткө карыз алуулар ж.б.) башка узак мөөнөттүү булактардын эсебинен каржылангандыгын эске алуу зарыл. Бул факт, жогоруда аталган тобокелдиктердин келип чыгуу ыктымалдыгын төмөндөтөт.

Ушул бөлүктүн 2.2.2.3-графикинде финансылык каражаттар булактарынын, туруктуулук коэффициен-

² Күндөлүк ликвиддүүлүктүн экономикалык ченеминин – Улуттук банк тарабынан банктардын милдеттүү түрдө аткаруусу үчүн белгиленген ченемдердин бири, ага ылайык ликвиддүү активдер кыска мөөнөттүү милдеттенмелердин 30 пайызынан кем эмес деңгээлде болууга тийиш.

³ Финансылык каражаттар булагынын туруктуулук коэффициенти банк тутумунун депозиттеринин жалпы суммасындагы мөөнөттүү депозиттердин үлүшү (пайыздарда) менен мүнөздөлөт.

⁴ Дезинтермедиация – инфляциялык күтүүлөрдүн жана/же башка терс жагдайлардын күчөп кетиши шартында келишилген мөөнөттөн мурда калктын аманаттарды массалык түрдө алуу процесси.

тинин депозиттик базанын «таза» кредит портфелине карата катышынын динамикасына салыштыргандагы өзгөрүүсү чагылдырылган. Депозиттик базадагы мөөнөттүү депозиттердин үлүшүнүн алда канча төмөндүгү (2009-жылдын биринчи жарым жылдыгы боюнча 24,0 пайыз) сөзсүз түрдө берилүүчү кредиттердин көлөмүнө жана мөөнөттөрүнө таасирин тийгизүү менен келечекте ликвиддүүлүктү тескөө процессин татаалдатат.

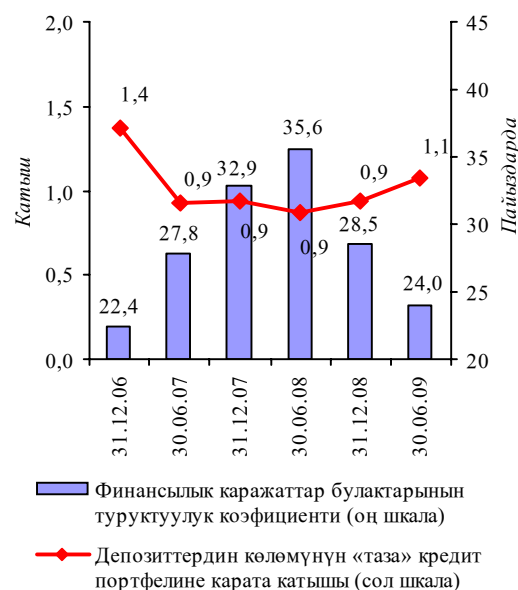
Депозиттердин көлөмүнүн «таза» кредиттердин деңгээлинен артып турушу, тартылган каражаттарды 2008-жылдагыга салыштырганда натыйжалуу пайдалануунун айрым бир басандашын тастыктоодо.

Бүтүндөй алганда, кароого алынып жаткан мезгил ичинде банк тутумунда милдеттенмелерди аткаруу үчүн каражаттардын жетишсиздигинин келип чыгышына эч кандай негиздердин жоктугун белгилеп кетүү зарыл, ошону менен бирге эле кыска мөөнөттүү ресурстардын көлөмүнүн басымдуулугу ликвиддүүлүктү тескөө процессин татаалдатууда.

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында финансылык каражаттардын туруктуулук коэффициентинин өсүшү белгиленген.

Ушул бөлүктүн 2.2.2.4-таблицасында банктардын финансылык активдерин жана милдеттенмелерин төлөө мөөнөттөрүнө тиешелүү 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата абал боюнча маалыматтар келтирилген. Негизинен, банктардын финансылык милдеттенмелеринин орду финансылык активдер менен жабылат, мында орун алган ажырым (активдердин милдеттенмелерден артып турушу) 14,9 млрд. сомду, анын ичинде кредиттер жана депозиттер 13,2 млрд. сомду

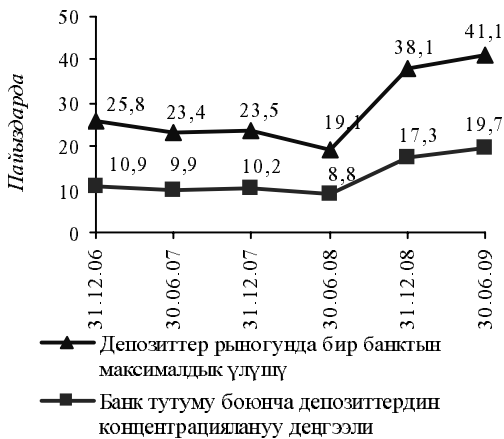
2.2.2.3-график. Банк тутумунун ликвиддүүлүк факторлоруна баа берүү

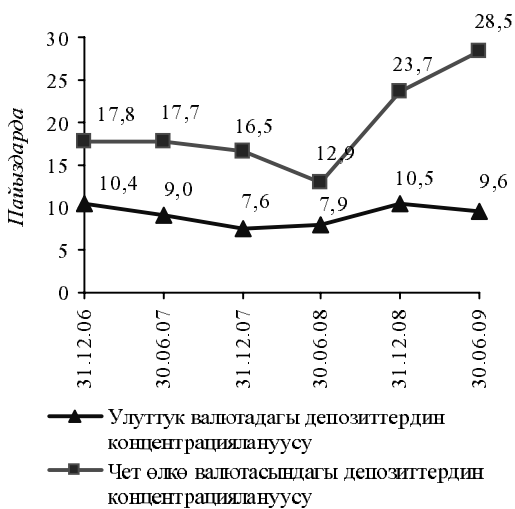
2.2.2.4-таблица. Финансы активдерин жана милдеттенмелерин төлөө мөөнөтү (млн. сом)

Аталышы	Төлөө мөөнөтү					Бардыгы болуп
	30 күнгө чейин	31 күндөн 90 күнгө чейин	91 күндөн 180 күнгө чейин	181 күндөн 365 күнгө чейин	365 күндөн жогору	
1. Бардыгы болуп финансылык активдер <i>анын ичинде кардарларга кредиттер жана финансылык ижара</i>	29 420,0	5 011,1	5 741,3	7 530,2	18 788,0	66 490,6
2. Бардыгы болуп финансылык милдеттенмелер <i>анын ичинде жеке адамдардын депозиттери жана юридикалык жактардын мөөнөттүү депозиттери</i>	1 009,2	1 322,8	2 563,2	4 931,8	12 961,1	22 788,1
3. Бардыгы болуп ажырым <i>анын ичинде кредиттер жана депозиттер боюнча ажырым</i>	30 745,0	6 764,1	4 316,9	4 020,1	5 748,1	51 594,2
	3 893,7	1 035,5	1 378,8	1 710,3	1 539,0	9 557,3
	-1 325,0	-1 753,1	1 424,5	3 510,1	13 039,9	14 896,4
	-2 884,6	287,2	1 184,4	3 221,5	11 422,2	13 230,7

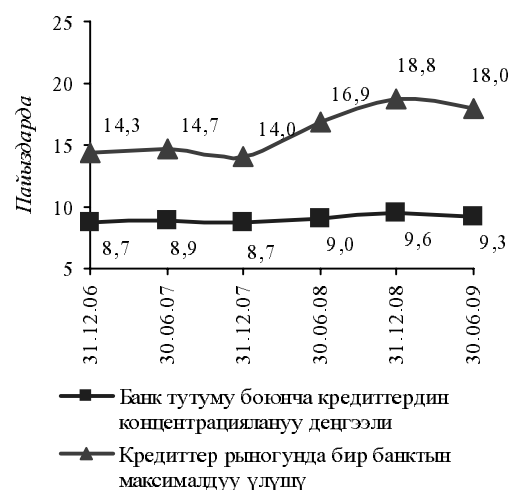
2.2.3.1-график. Депозиттердин концентрациялануусунун өзгөрүшү

2.2.3.2-график. Депозиттердин валюталардын түрлөрү боюнча концентрациялануусу

2.2.3.3-график. Кредиттердин концентрациялануусунун өзгөрүшү

түзгөн. Ошентип, банктардын колунда өз финансылык милдеттенмелерин аткаруу үчүн жетиштүү активдер бар. Мында, 90 күнгө чейинки мезгил аралыгындагы терс ажырым, банктардын орто мөөнөткө каралган финансылык милдеттенмелеринин аткарылышына таасирин тийгизиши ыктымал.

2.2.3. Концентрациялануу тобокелдиги

Депозиттердин концентрациялануу өзгөчөлүгү.

Ушул бөлүктүн 2.2.3.1-графикинде чагылдырылгандай эле 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында банк тутуму боюнча депозиттердин концентрациялануу деңгээли жана бир банктын депозит рыногундагы максималдуу үлүшүнүн жогорулоосу уланган. Мында, улуттук валютадагы депозиттердин концентрациялануусу 10,5 пайыздан 9,6 пайызга чейин төмөндөгөн. Ал эми, чет өлкө валютасындагы депозиттердин концентрациялануусу 23,7 пайыздан 28,5 пайызга чейин жогорулаган (2.2.3.2-график).

Депозиттер рыногунун катышуучулар арасында концентрациялануусу⁵ жогору болуу менен (18 пайыздан ашкан өлчөмдө) өсүшкө ык коюу тенденциясына ээ.

Банк тутумундагы концентрациялануу деңгээлине башка көрсөткүчтүн - «Төрт ири банктын үлүшүнүн» жардамы менен баа берүү да депозиттердин концентрациялануусунун 58,4 пайыздан 63,0 пайызга чейин жогорулагандыгын тастыктоодо.

Кредиттердин концентрациялануу өзгөчөлүктөрү. 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында банк тутумунун кредит портфелинин азайышы кредиттердин концентрациялануусунун төмөндөөсү менен коштолгон, ал бир банктын кредиттер рыногундагы максималдуу үлүшү боюнча сыяктуу эле, кредиттердин концентрациялануусунун 2008-жылдын экинчи жарым жылдыгынын акырына карата алынган ушул көрсөткүчкө салыштыргандагы деңгээли боюнча аныкталат (2.2.3.3-график).

⁵ Концентрациялануу тобокелдигине «жогору», «алгылыктуу» же «төмөн» чекте сыяктуу баа берүү концентрациялануу деңгээлинин жалпы кабыл алынган градациясына негизделген. Алсак, концентрациялануу тобокелдиги, эгерде анын деңгээли 10 пайызга чейинкини түзсө «төмөн», 10 пайыздан 18 пайызга чейинкини түзсө «алгылыктуу», ал эми 18 пайыздан жогору болсо, «жогорку» деңгээлде деп эсептелинет. Мисалы, 50 пайызга барабар болгон концентрациялануу индекси рынокко бирдей үлүштөгү 2 катышуучунун, ал эми 33 пайызга 3 катышуучунун катышуусуна эквивалентүү.

Кредиттердин концентрациялануусу көз карашынан «Төрт ири банктын үлүшү» көрсөткүчү боюнча кароого алынып жаткан мезгил ичинде, ал 50,8 пайыздан 49,7 пайызга чейин төмөндөгөндүгүн белгилөөгө болот.

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында чет өлкө валютасындагы кредиттердин концентрациялануу көрсөткүчү 13,0 дон 12,5 пайызга чейин төмөндөгөн, ал эми улуттук валютада 11,3төн 11,6 пайызга чейин жогорулаган (2.2.3.4-график).

Экономика тармактары боюнча кредиттердин концентрациялануу тобокелдигине жүргүзүлгөн анализдөөлөр боюнча, алар тармакка жараша «ортодон» «жогоркуга» чейин өзгөрүп тургандыгы байкалган.

Ушул бөлүктүн 2.2.3.6-таблицасында келтирилген маалыматтарга негизделип, банктардын кредит портфелинде сооданы кредиттөө жагындагы салыштырмалуу салмактын өскөндүгүн жана үй чарбасы, айыл-чарбасы бир аз өсүшкө ээ болгондугун белгилөөгө болот. Мында, ипотека, курулушту, өнөр жайын даярдоо жана кайра иштетүү багыттарын кредиттөөнүн үлүшүнүн төмөндөгөндүгү байкалган.

Байланыштын, айыл-чарбасынын, социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн, даярдоо жана кайра иштетүү керектөөлөрүнө берилген кредиттердин жогорку концентрациялануусу, ушул тармактарды кредиттөөдө олуттуу тобокелдиктер камтылып жаткандыгын тастыктаган.

Ошентип, Кыргыз Республикасынын банк тутумунда улуттук валютадагы депозиттердин алгылыктуу концентрациялануусу, ал эми чет өлкө валютасындагы депозиттер боюнча жогорку концентрациялануу катталган. Улуттук валютада сыяктуу эле, чет өлкө валютасында кредиттер боюнча концентрациялануу деңгээли алгылыктуу чекте болгон. Бүтүндөй банк тутуму боюнча, экономика тармактарында кредиттердин концентрациялануу деңгээли ошол тармактарга жараша «алгылыктуудан» «жогоркуга» чейин өзгөрүлүп турган. Ушул рыноктун катышуучулары боюнча депозиттердин концентрациялануу көрсөткүчүнүн алда канча жогорулоосу бир ири коммерциялык банктын үлүшүнүн өсүшүнөн улам келип чыккан. Мындай жигердүүлүк (1) кредит рыногунда атаандаштык деңгээлинин анчалык жогору эместиги, (2) кредиттик каражаттарды талап

2.2.3.4-график. Кредиттердин валюталардын түрлөрү боюнча концентрациялануусу

кылуунун олуттуулугу (3) тобокелдиктердин жогорку деңгээлде сакталып турушунан улам, пайыздык чендердин олуттуу өзгөрүүсү менен коштолгон эмес.

2.2.3.5-таблица. Банктардын иштеринин экономиканын тармактарын кредиттөө боюнча концентрациялануусу

	31.12.06	30.06.07	31.12.07	30.06.08	31.12.08	30.06.09	Өткөн жылга карата четтөө (пайыздык пункттарда)
Өнөр жайы	23,1	20,1	22,0	20,6	18,6	15,7	-2,9
Айыл чарбасы	19,8	60,7	56,3	49,1	50,3	50,0	-0,3
Транспорт	23,2	27,0	22,1	25,5	24,3	23,3	-1,0
Байланыш	87,4	81,7	88,5	74,7	72,6	67,2	-5,4
Соода	8,7	8,4	8,5	10,2	11,5	10,9	-0,6
Даярдоо жана кайра иштетүү	58,1	45,9	37,5	32,2	32,7	34,8	2,1
Курулуш	19,2	17,0	16,7	14,6	13,5	12,0	-1,5
Ипотека	20,2	20,4	18,2	16,8	17,9	17,8	-0,1
Керектөө кредиттери	14,8	15,7	13,9	13,1	11,7	12,2	0,5
Соц. кызмат көрсөтүүлөр	27,7	24,7	44,1	58,9	65,5	40,1	-25,4
Жана башкалар	11,6	13,8	14,6	15,5	15,5	16,6	1,1

* Концентрациялануу Херфиндалдын индексинин негизинде аныкталат, ал банктардын тармактарды кредиттөөнүн жалпы көлөмүндөгү салыштырма салмагынын квадраттык суммасы катары эсептелинет. Концентрациялануунун 100 пайызга барабар индекси рыноктун белгилүү бир сегментин толугу менен монополизациялоону, 50% - бирдей үлүштөгү эки катышуучуну, 33%- 3 катышуучуну жана башканы түшүндүрөт.

2.2.3.6-таблица. Банктардын экономика тармактары боюнча кредит портфелинин түзүмү

	31.12.06	30.06.07	31.12.07	30.06.08	31.12.08	30.06.09	Өткөн жылга карата четтөө (пайыздык пункттарда)
Өнөр жайы	11,0	7,7	6,8	6,2	5,7	4,9	-0,8
Айыл чарбасы	3,3	13,1	12,2	11,9	11,5	12,7	1,3
Транспорт	0,7	0,7	0,7	1,0	1,0	1,0	-0,1
Байланыш	1,6	0,9	0,6	0,3	0,5	0,4	-0,1
Соода	40,9	36,8	37,9	36,7	36,1	54,7	18,6
Даярдоо жана кайра иштетүү	1,0	0,8	0,6	0,5	0,5	0,2	-0,3
Курулуш	5,8	6,1	6,8	7,8	9,5	4,1	-5,4
Ипотека	14,3	14,9	15,8	13,9	14,0	1,6	-12,4
Үй чарбасы	8,1	7,6	6,6	8,4	8,3	9,9	1,7
Соц. кызмат көрсөтүүлөр	0,1	0,1	0,1	0,4	0,4	0,3	-0,2
Жана башкалар	13,2	11,3	11,9	13,0	12,4	10,2	-2,3
Жыйынтыгында	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	x

2.3. Капиталдын шайкештик деңгээли

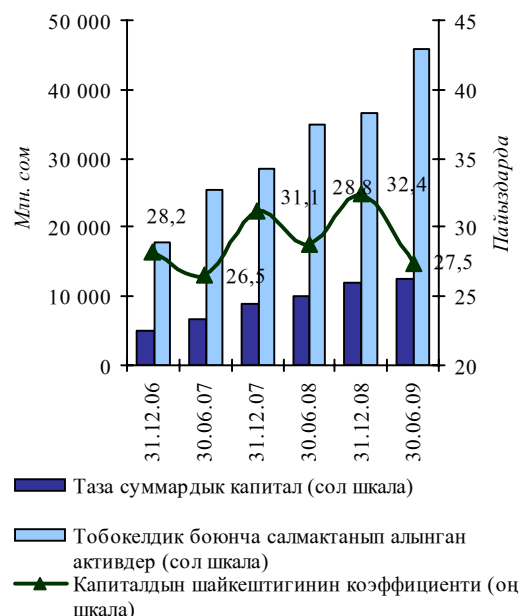
Банк ишине мүнөздүү болгон бардык тобокелдиктер түпкүлүгүндө келип, ошол иштин финансылык натыйжасынан көрүнүү менен (байкалып жаткандай эле түздөн-түз чыгымдар сыяктуу эле, тиешелүү камдарды түзүүгө кеткен чыгашалар аркылуу болочоктогу чыгымдардын ыктымалдуулугунун жогорку үлүштө экендиги) банктын өздүк каражаттарынын анын капиталынын өлчөмүнө таасири тийгизет. Мына ошондуктан, капиталдын өлчөмү банктын потенциалдуу терс өзгөрүүлөргө туруштук берүү мүмкүнчүлүгүн мүнөздөйт.

Банктын финансылык абалына анализдөөлөрдү жүргүзүүдө анын ишенимдүүлүгүнүн негизги мүнөздөмөсүнөн болуп, капитал өлчөмүнүн жүзөгө ашырылып жаткан операциялардын масштабына жана мүнөзүнө ылайык келүүсү саналат (капиталдын шайкештик коэффициенти). Капиталдын жетиштүүлүгү кандайдыр бир «коопсуздук тосмосун» түптөө менен банктын төлөөгө жөндөмдүүлүгүн сактап калып, калайык-калктын ага карата ишенимин колдоого алат. Ушуга байланыштуу, банктын капиталдаштыруу жагындагы саясаты тигил же бул тобокелдиктердин келип чыгышынан улам мүмкүн болуучу жоготуулардын ордун жабуу үчүн жетиштүү болгон капитал деңгээлин колдоп турууга багытталууга тийиш.

Банк тутуму боюнча орточо алганда, 12 пайыз чегинде капиталдын шайкештик нормативинин минималдуу маанисинин белгилениши 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча бул көрсөткүч 27,5 пайызды түзгөн (2.3.1-график). Банк тутумунун капиталынын шайкештик деңгээлинин мына ушундай олуттуу төмөндөөсү, тобокелдиктер боюнча салмактанып алынган активдердин өсүшүнө салыштырганда (24,6 пайыз), таза суммардык капиталдын өсүш арымынын кыйла төмөн болушунун кесепетинен (5,5 пайызга) жүргөн.

Мында, капиталдын шайкештигинин иш жүзүндөгү деңгээли тобокелдиктүү жана кирешелүү активдердин көлөмүн, бүтүндөй банк тутумунун ишинде орун алган тобокелдиктердин жол берилген деңгээлинен ашырбастан, 2 эседен көбүрөөккө кошумча көбөйтүүгө өбөлгө түзөт.

2.3.1-график. Банк тутумунун капиталынын шайкештик көрсөткүчтөрүнүн өзгөрүүсү

Жогоруда белгиленгендер банк тутумунун тышкы таасирлерге салыштырмалуу туруктуу экендигин жана финансылык ортомчулук деңгээлинин жана банк ишинин келечекте натыйжалуу ишке ашырылышын арттыруу үчүн потенциалдын бардыгын тастыктайт.

2.4. Финансылык натыйжалар

Банк ишинин кирешелүүлүгүнүн негизги көрсөткүчүнөн болуп, алынган пайданын активдердин орточо деңгээлине карата катышы катары аныкталган, активдердин кирешелүүлүк коэффициенти (ROA), ошондой эле алынган пайданын биринчи деңгээлдеги капиталдын өлчөмүнө карата катышы катары аныкталган, салынган капиталдан кирешелүүлүк деңгээли (ROE) саналат.

Кыргыз Республикасынын банк тутумунда 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча жылдык мааниде эсептелген 2,5 пайызды түзгөн (2008-жылдын экинчи жарым жылдыгы боюнча – 3,7 пайыз), ал эми ROE жылдык мааниде эсептөөдө 13,2 пайыз чегинде катталган (2008-жылдын экинчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча – 20,1 пайыз).

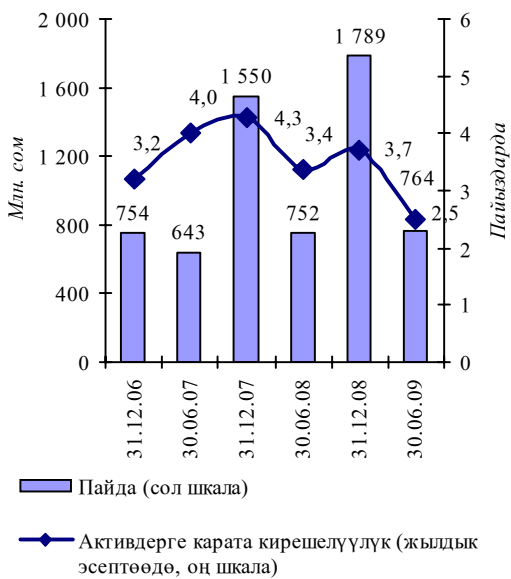
Банк тутумунун кирешелүүлүгүнүн активдердин орточо маанисине карата негизги көрсөткүчү боюнча, таза пайыздык кирешенин азайгандыгы байкалган (7,5 пайыздан 6,4 пайызга чейин), ал пайыздык кирешелердин пайыздык чыгашалардын өсүшүнө салыштырганда көбүрөөк төмөндөшүнүн эсебинен келип чыккан (2.4.1-таблица).

2.4.1-таблица. Банк тутумунун кирешелүүлүгүнүн негизги көрсөткүчтөрү
(бир мезгил үчүн активдердин орточо маанисине пайыздарда (жарым жылдык))

	31.12.07	30.06.08	31.12.08	30.06.09
Бардыгы болуп пайыздык кирешелер	10,7	11,2	11,6	10,0
Бардыгы болуп пайыздык чыгашалар	3,3	4,0	4,0	3,6
Накта пайыздык киреше	7,4	7,2	7,5	6,4
РППУга чегерүүлөр (кредиттер боюнча)	0,5	0,8	0,8	0,9
РППУга чегерүүлөрдөн кийин накта пайыздык киреше	6,9	6,4	6,7	5,5
Бардыгы болуп пайыздык эмес кирешелер	10,3	9,0	23,3	17,8
Бардыгы болуп пайыздык эмес чыгашалар	5,1	4,1	17,8	13,8
Бардык башка операциялык жана административдик чыгашалар	7,3	7,6	8,0	6,4
РППУга чегерүүлөр (башка активдер б-ча)	0,0	0,0	0,0	0,3
Салыкка чейинки таза киреше (чыгым)	4,8	3,7	4,2	2,8
Пайдадан салык	0,4	0,4	0,4	0,3
Накта пайда (чыгым)	4,3	3,4	3,8	2,5
Бир мезгил ичинде активдердин орточо мааниси (млрд. сом)	35,8	44,6	48,5	61,6

Коммерциялык банктардын пайыздык эмес кирешелерин жана чыгашаларын кароого алууда пайыздык эмес кирешелердин (активдердин орточо деңгээлине карата 23,3 пайыздан 17,8 пайызга чейин) жана пайыздык эмес чыгашалардын (17,8 пайыздан 13,8 пайызга

2.4.2-график. Активдердин кирешелүүлүгүнүн өзгөрүүсү

чейин) төмөндөшү катталган. Банктардын операциялык жана административдик чыгашаларынын деңгээли 1,6 пайыздык пунктка төмөндөгөн.

Пайда салыгы боюнча чегерүүлөр деңгээли 1,6 пайызга төмөндөгөн, ошентип, келип чыккан таза пайда 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгы ичиндеги активдердин орточо маанисине карата 2,5 пайызды түзгөн.

Банк тутумунун 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча таза пайдасы абсолюттук мааниде алганда 0,76 млрд. сомду түзгөн, ал эми өткөн жылдын жыйынтыгы боюнча 1,79 млрд. сом чегинде катталган эле (2.4.2-график).

Кредиттер боюнча пайыздык кирешенин ссудалык карыздардын калдыктарынын орточо маанисине карата катышы катары аныкталган кредит портфелинин кирешелүүгү 0,5 пайыздык пунктка төмөндөө менен 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата 20,1 пайызды түзгөн (2.4.3- график).

2.4.3-график. Операциялардын айрым түрлөрүнүн кирешелүүлүк көрсөткүчтөрү

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата коммерциялык банктардын активдеринин кызматкерлеринин санына карата катышы 7,5 млн. сомду түзгөн (2008-жылдын экинчи жарым жылдыгынын акырына карата – 6,4 млн. сом). Бул 18,2 пайызды түзгөн, активдердин салыштырмалуу жогорку өсүшүнө байланыштуу келип чыккан, ошол эле учурда коммерциялык банктардын кызматкерлеринин саны 1,7 пайызга көбөйгөн.

Ошентип, банк ишинин кирешелүүлүк көрсөткүчү бүтүндөй алганда, кошумча инвестицияларды тартуу көз каршынан анын өтүмдүүлүгүнүн айрым бир төмөндөшүн көрсөткөн. Мында, капиталдын шайкештик ченеминин орточо маанисинин деңгээли банктардын активдүү операцияларын кошумча кеңейтүү мүмкүнчүлүгүн көрсөтүүдө. Экинчи жагынан алып караганда, активдерди пайдалануунун натыйжалуулугу аз киреше алып келген активдердин үлүшүн азайтуу аркылуу олуттуу жогорулатылышы мүмкүн.

2.5. Финансылык ортомчулук көрсөткүчү

Финансылык ресурстарды экономика тармактарында кайрадан бөлүштүрүү үчүн топтогон финансылык ортомчу катары банк секторунун ролу, банктардын ишинин өнүгүү деңгээлине жана анын натыйжалуулугуна жараша болот.

Депозиттер көлөмүнүн¹ ИДПнын өлчөмүнө² карата катышы 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырында 16,5 пайызды түзгөн (15,2 пайыз – 2008-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча, 2.5.1-график). Бул көрсөткүчтүн көбөйүүсү кароого алынып жаткан мезгилдеги ИДПнын өсүш арымына (3,8 пайызга) салыштырганда, депозиттердин бир кыйла жогорку өсүш арымы менен (12,1 пайыз) шартталган.

Отчеттук мезгил ичинде кредит портфелинин азаюусу байкалган, мында кредиттердин көлөмүнүн азаюу арымы 0,8 пайызды (минус) түзгөн, ал эми депозиттер көлөмүнүн өсүш арымы 12,1 пайызды түзгөн.

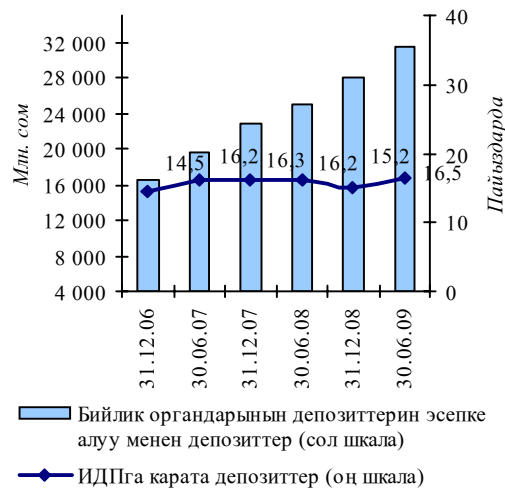
Кардарларга берилген кредиттердин жалпы көлөмүнүн ИДПнын көлөмүнө карата катышы 2008-жылдын 2-жарым жылдыгындагы ушул көрсөткүчкө салыштырганда 0,6 пайыздык пунктка төмөндөө менен 13,2 пайызды түзгөн (2.5.2-график).

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата кредиттердин көлөмү 25,4 млрд. сомду түзгөн, бул 2008-жылдын экинчи жарым жылдыгынын акырына карата кредиттердин көлөмүнө салыштырганда 0,8 пайызга аз.

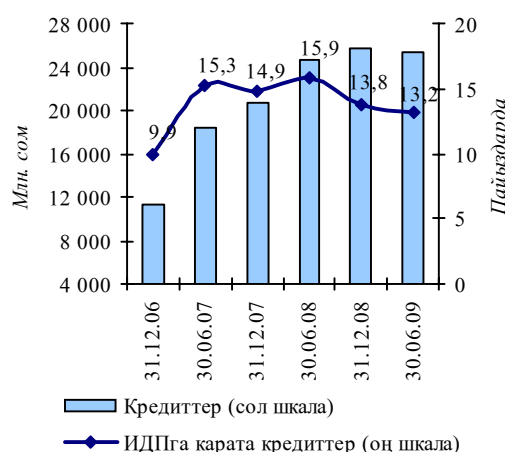
Кардарларга берилген кредиттердин түзүмүндө өнөр-жайына (5,6 пайыз), соодага (5,0 пайыз) жана айыл чарбасына (3,7 пайыз) берилген кредиттер боюнча эң чоң өсүш катталган.

Кредиттер боюнча карыздын депозиттердин көлөмүнө карата катышы 2008-жылдын экинчи жарым жылдыгы ичиндеги 90,9 пайызга караганда, 80,4 пайызды түзгөн, бул кредиттердин өсүшүнөн артып турган депозиттердин өсүшүнө байланыштуу келип чыккан (2.5.3-график).

2.5.1-график. Депозиттердин көлөмүнүн динамикасы жана депозиттердин ИДПга карата катышы

2.5.2-график. Кредиттердин көлөмүнүн динамикасы жана кредиттердин ИДПга карата катышы

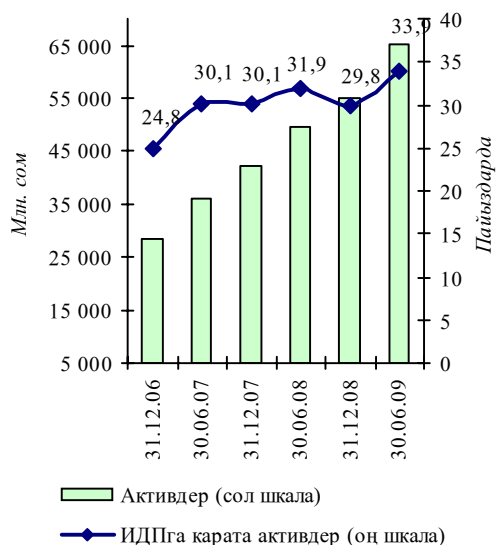
¹ Бул бөлүктө депозиттер дегенден улам, ишканалар менен калайык-калктын депозиттерин, ошондой эле Кыргыз Республикасынын бийлик органдарынын депозиттерин жана кредиттерин түшүнүү зарыл.

² Эсептөөдө акыркы 12 ай ичиндеги номиналдык ИДП боюнча маалыматтар пайдаланылган.

2.5.3-график. Кредиттердин депозиттерге карата катышынын динамикасы

2.5.4-график. Активдердин көлөмүнүн динамикасы жана активдердин ИДПга карата катышы

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата улуттук валютада жаңыдан берилген кредиттер боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чен 26,4 пайызды түзгөн (2008-жылдын экинчи жарым жылдыгындагыга караганда 0,7 пайыздык пунктка жогорулоо). Чет өлкө валютасында жаңыдан берилген кредиттер боюнча пайыздык чен 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырында 21,9 пайызды түзүү менен 1,5 пайыздык пунктка жогорулаган.

Кыргыз Республикасында кредиттер жана депозиттер боюнча пайыздык чендердин сакталып турган жогорку спрэди төмөнкү факторлордун таасири менен шартталган:

- кредит рыногундагы атаандаштык деңгээлинин жетишсиздиги;
- кредиттик каражаттарга талаптардын жогору экендиги;
- тобокелдиктердин жогорку деңгээлде сакталып туруусу.

Финансылык ортомчулук деңгээли көз карашынан суммардык активдердин ИДПга карата катышы көрсөткүчүнүн жогорулагандыгын белгилеп кетүү зарыл (2.5.4-график). Алсак, 2009-жылдын 1-жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча бул катыш 33,9 пайызды, ал эми 2008-жылдын 2-жарым жылдыгынын акырына карата 29,8 пайызды түзгөн.

Акыркы бир нече жыл аралыгында туруктуу өсүштүн сакталып турушуна карабастан, финансылык ортомчулуктун айрым көрсөткүчтөрү дале болсо салыштырмалуу төмөнкү маанини түзүүдө, ошентип, андан ары өнүгүү жана банк ишин натыйжалуу жүргүзүү үчүн мүмкүнчүлүктөр бар.

Банктардын тобокелдиктерге жалпы дуушарлануусу, кыска мөөнөттүк мезгил аралыгында банк тутуму кошумча айрым бир финансылык тобокелдиктерге туруштук берүүгө дарамети жете тургандыгын айгинелөөдө. Ошондой болсо да, жалпы макроэкономикалык жагдайдын андан-ары начарлоосу жана валюта курстарынын өтө эле өзгөрүлмөлүүлүгү кредит портфелинин сапатынын олуттуу начарлап кетүүсүнө алып келиши ыктымал.

III. БАНКТЫК ЭМЕС ФИНАНСЫ-КРЕДИТ МЕКЕМЕЛЕРИ

3.1. Банктык эмес финансы-кредит мекемелер системасынын абалы

Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелер системасы (БФКМ), иши Улуттук банк тарабынан жөнгө салынууга тийиш болгон төмөнкү мекемелерди өзүнө камтыйт (3.1.1-таблица):

- Кредиттик союздарды колдоого алуу жана өнүктүрүү боюнча финансы компаниясы («ФКПРКС» ЖЧКсы);
- Банктарды рефинансылоонун атайын фонду («БРАФ» ЖЧКсы);
- кредиттик союздарды (КС);
- өзүндө микрофинансылык компанияларды (МФК, микрокредиттик компанияларды (МКК) жана микрокредиттик агенттиктерди (МКА) камтып турган микрофинансылык уюмдарды (МФУ);
- ломбарддарды;
- алмашуу бюролорун.

3.1.1-таблица. БФКМдин санынын динамикасы

Аталышы	2004	2005	2006	2007	30.06.2008	2008	30.06.2009
КАФК («Айыл» банкы) ¹	1	1	1	-	-	-	-
«СФКБ» ЖЧК ²	-	-	-	-	-	-	1
Финансы компаниясы	1	1	1	1	1	1	1
Микрофинансылык уюмдар	104	136	168	233	265	291	327
Кредиттик союздар	305	320	305	272	266	248	238
Ломбарддар	116	140	148	181	187	196	226
Алмашуу бюролору	266	260	263	318	355	353	385
Бардыгы болуп	793	858	886	1005	1074	1089	1178

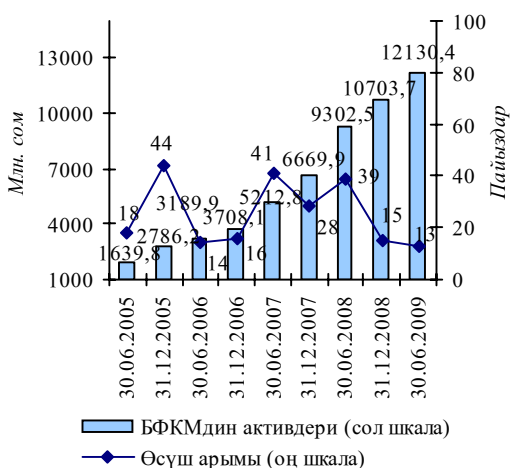
БФКМдердин санынын, алардын активдердинин жана кредит портфелинин көлөмүнүн көбөйгөндүгү байкалууда. Бул алар тарабынан сунушталган кызмат көрсөтүүлөргө карата талаптын жогорулап бара жаткандыгы, ошондой эле алардын түзүлүшү жана иш алып баруусун жөнгө салган мыйзам талаптарынын кыйла либералдуу экендиги менен түшүндүрүлөт.

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгы үчүн бе-

¹ «КАФК» ААКсы 2006-жылдын 27-декабрында «Айыл Банк» ААКсына кайра өзгөртүлүп түзүлгөн, ошондон улам коммерциялык банктар системасынын катарында эске алынат.

² «БРАФ» ЖЧКсын 2009-жылдын 6-майында түзүлгөн.

3.1.1-график. БФКМдин чогуу алгандагы активдеринин динамикасы

рилген регулятивдик отчетто камтылган маалыматтарга ылайык, БФКМдердин чогуу алгандагы активдеринин өсүшү (3.1.1-график) 13,3 пайызды түзгөн жана жылдын 30-июнуна карата абал боюнча алардын көлөмү 12 130,4 млн. сомго³ жеткен, ал эми чогуу алгандагы активдердин өсүшү 2008-жылдын ушул эле мезгилиндегиге салыштырганда 30,4 пайызды түзгөн. 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында БФКМдердин өздүк капиталынын өсүшү 28,1 пайыз, ал эми алардын чогуу алгандагы милдеттенмелери 11,7 пайыз чегинде катталган. БФКМдердин өздүк капиталынын өсүшү 2008-жылдын ушул эле мезгилинде 33,7 пайыз, ал эми чогуу алгандагы милдеттенмелери 28,1 пайызды түзгөн эле.

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча БФКМдердин чогуу алгандагы пайдасы 425,0 млн. сомду («ФКПРКС» ЖЧКсы - 415,7 млн. сом.). Өтүп жаткан жылдын пайдасынын деңгээли 2008-жылдын биринчи жарым жылдыгындагы пайданын деңгээлинен 25,1 пайызга көп (339,8 млн. сом.). Бул, БФКМдердин негизги киреше алып келүүчү активинин көлөмүнүн – кредит портфелинин ири МФУлардын үлүшүн кеңейтүүнүн эсебинен, көбөйүүсүнө байланыштуу келип чыккан.

³ Ушул жерде жана мындан ары БФКМдин активдери жана кредиттик портфели Финансы компаниясынын активдериндеги кредиттик портфельди эсепке алуусуз көрсөтүлөт; ошондой эле Банктарды рефинансылоонун адистештирилген фондунун активдерин жана кредит портфелин эсепке алуусуз, анткени бул фонд 2009-жылдын 6-майында түзүлгөн жана 2009-жылдын 30-июнуна карата абал боюнча отчетун берген эмес.

3.2. Кредит портфелинин түзүмү жана динамикасы

Банктык эмес финансы-кредит мекемелеринин ишинин негизги максаты болуп, кредиттөө саналат.

БФКМдердин кредит портфели акыркы жылдар аралыгында (3.2.1-график, 3.2.2-график) өсүшкө ык коюу тенденциясы ээ.

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгы ичинде БФКМдердин чогуу алгандагы кредит портфели 945,5 млн. сомго же 12,8 пайызга көбөйүү менен 8 329,8 млн. сомду түзгөн. Мында, чогуу алгандагы портфелдин көбөйүүсү абсолюттук мааниде алганда өткөн жылдын тиешелүү мезгилиндеги көрсөткүчкө салыштырганда 1 138,8 млн. сомду же 15,8 пайызды түзгөн.

Кароого алынып жаткан мезгилде БФКМдердин чогуу алгандагы активдериндеги кредит портфелинин үлүшү 2008-жылдын 30-июнуна карата абал боюнча алынган 77,3 пайыздан, өтүп жаткан жылдын 30-июнуна карата абал боюнча 68,7 пайызга чейин кыскарган (ал эми 2008-жылдын 31-декабрына карата абал боюнча чогуу алгандагы активдердеги кредит портфелинин үлүшү 69,0 пайызды түзгөн).

Мында, БФКМдердин карыз алуучуларынын саны 92 586 адамга же 41,9 пайызга өсүү менен 2008-жылдын ушул эле мезгилиндеги көрсөткүчкө салыштырганда, 313 миң адамдан көбүрөөккө чейин өсүшү жүргөн.

БФКМдердин чогуу алгандагы кредит портфелинин түзүмүндө (3.2.3-график) 88 пайызы микрофинансылык уюмдардын кредиттерине; 1 пайызы – ломбарддардын кредиттерине жана 11 пайызы – кредиттик союздардын кредиттерине туура келет.

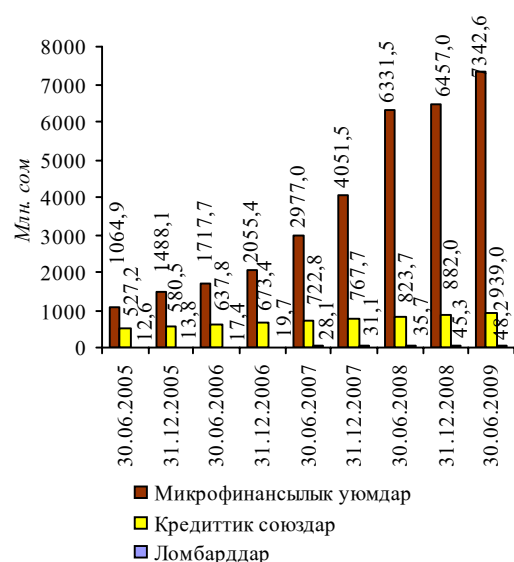
Кредит портфелинин тармактар жана региондор боюнча көлөмүнүн өзгөрүү динамикасы БФКМдердин артыкчылык берүүлөрүнүн туруктуулугун тастыктоодо. Алсак, областтар боюнча кредит портфелинин негизги үлүшү (3.2.4-график) Ош областына жана Бишкек шаарына туура келет. Бүтүндөй алганда, өлкөнүн түштүгүндө жана борбордо калктын жыш жайгашуусунан жана айыл чарбасы, соода жүргүзүү багытында орун алган экономикалык жигердүүлүктөн улам, активдүүлүк өтө эле жогору.

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында БФКМдердин кредиттеринин эң чоң көлөмү айыл чар-

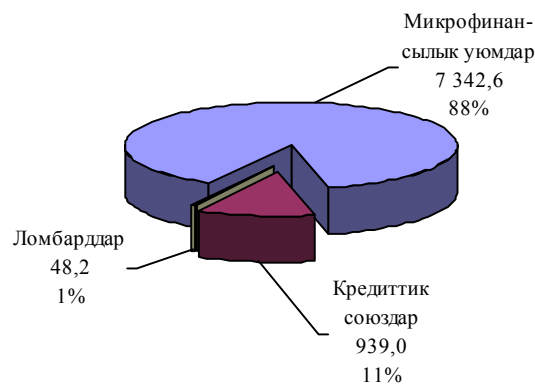
3.2.1-график. БФКМдин кредит портфелинин динамикасы

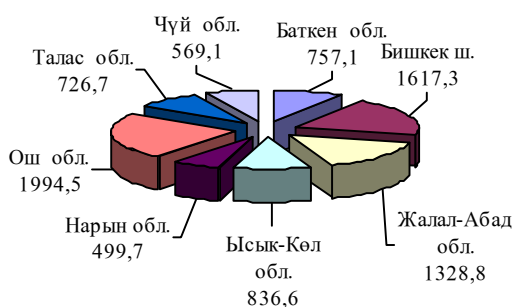
3.2.2-график. БФКМдин түрлөрү боюнча кредит портфелинин динамикасы

3.2.3-график. БФКМдин түрлөрү боюнча чогуу алгандагы кредит портфели

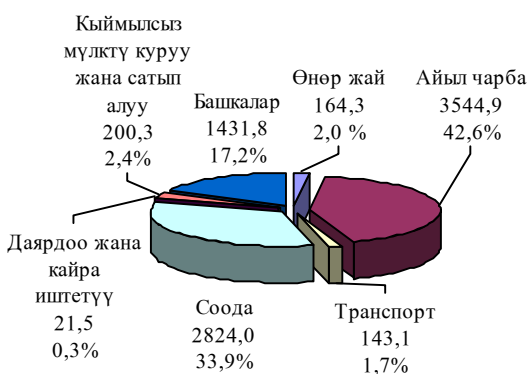

3.2.4-график. БФКМдин областтар боюнча чогуу алгандагы кредит портфели

басына – 42,6 пайызы жана соодага – 33,9 пайызы (3.2.5-график) багытталган. Айыл чарбасына кредиттердин олуттуу үлүшүнүн жумшалуусу МФУлардын региондор боюнча кеңири тарагандыгын жана айылдык финансылык институт катары кредиттик союздардын иш өзгөчөлүгүн аныктаган. Ал эми, кредиттердин соода жүргүзүү багытында концентрациялануусу БФКМдердин иш өзгөчөлүгү менен таңууланган: чакан кредиттер, эрежеге ылайык жогорку чен алдында берилет, бул алардын каражаттар ыкчам жүгүртүлүшкө ээ секторлорго багыт алышын шарттайт.

3.2.5-график. БФКМдин экономика секторлору боюнча чогуу алгандагы кредит портфели

3.3. Негизги тобокелдиктер

БФКМдердин кредит портфели негизинен айыл чарбасы жана бизнес, соода жүргүзүү чөйрөлөрүнө топтоштурулган. Мындай кредиттөө аба-ырайына жана климаттык шарттарга жана айыл калкынын кирешесинин аздыгына байланыштуу олуттуу тобокелдиктер менен коштолгон.

Айыл чарбасына кредиттердин үлүшүнүн сезондук жогорулоосу байкалган, ал жыл башынан бери 36,8 пайыздан 42,6 пайызга чейин көбөйгөн.

Тобокелдиктин башка фактору – бул концентрациялануу. Кредит портфелинде негизги үлүштү чет өлкө донорлорунун каражаттарынын эсебинен түзүлүп, иш жүргүзүп жаткан 6 ири МФУ түзөт. Мына ушул МФУ-лардын кредит портфелинин үлүшү, БФКМдердин чогуу алгандагы кредит портфелинде 71,6 пайызды түзөт. БФКМдердин өсүшкө ык коюу тенденциясы тышкы инвестициялардын көлөмүнүн көбөйүп жатышы менен шартталган.

Банктык эмес финансы-кредит мекемелеринин кредиттери боюнча пайыздык чендер калайык-калктын кредиттердин ушул түрүнө болгон керектөөсүнүн жогору бойдон калышы, ошондой эле БФКМдердин кредиттерди берүү жана тейлөөгө алууга байланыштуу келип чыккан тобокелдиктердин жана чыгашалардын ордун жабууга аракетинен улам, жетиштүү жогорку деңгээлде сакталып турууда.

3.3.1-таблица. Банктык эмес финансы-кредит мекемелердин орточо салмактанып алынган пайыздык чени
(пайыздар)

Аталышы	31.12.2008	30.06.2009
Финансы компаниясы	13,5	14,4
Микрофинансылык уюмдары	32,4	33,2
Кредиттик союздар	28,0	29,0
Ломбарддар	132,3	122,8

IV. ТӨЛӨМ СИСТЕМАСЫ

4.1. Банк продуктулары, тарифтер жана кызмат көрсөтүүлөр

1-таблица. Акча которуу системаларын тейлөөгө алган банктардын тизмеси

Акча которуулар системасы	Коммерциялык банктардын аталышы
Western Union	"Бакай-Банк" ААКсы, "Дос-Кредобанк" ААКсы, ИБ "Ысык-Көл" ААКсы, "БТА Банк" ЖАК, "Кыргыз инвестициялык-кредит банкы" ЖАК, "КыргызКредитБанк" ААКсы, "Кыргызстан Казкоммерцбанк" ААКсы, "Халык Банк Кыргызстан" ААКсы, "Кыргызстан Коммерциялык банкы" ААКсы, АКБ "Толубай" ЖАК, "Экобанк" ААКсы, "АТФБанк-Кыргызстан" ААКсы, "АзияУниверсалБанк" ААКсы, "Демир Кыргыз Интернэшнл Банк" ЖАК, "КАБ ФинансКредитБанк" ААКсы, "Манас-Банк" ААКсы
Money Gram	"Эсептешүү-Сактык компаниясы" ААКсы, "Кыргыз инвестициялык-кредит банкы" ЖАК, "КАБ ФинансКредитБанк" ААКсы
Contact	РК "Аманбанк" ААКсы, "Азия Банкы" ЖАК, "Дос-Кредобанк" ААКсы, ИБ "Ысык-Көл" ААКсы, "БТА Банк" ЖАК, "Халык Банк Кыргызстан" ААКсы, "Кыргызстан Коммерциялык банкы" ААКсы, "АТФБанк-Кыргызстан" ААКсы, "КыргызКредитБанк" ААКсы, "Манас Банк" ЖАК
Анелик	"АзияУниверсалБанк" ААКсы, ИБ "Ысык-Көл" ААКсы, "БТА Банк" ЖАК, "Кыргыз инвестициялык-кредит банкы" ЖАК, "КыргызКредитБанк" ААКсы, "Кыргызөнөржайкурулушбанк" ААКсы, "Кыргызстан Коммерциялык банкы" ААКсы, "Экобанк" ААКсы, "КАБ ФинансКредитБанк" ААКсы, "Демир Кыргыз Интернэшнл Банк" ЖАК
VIP Money transfer	"Дос-Кредобанк" ААКсы, РК "Аманбанк" ААКсы, ИБ "Ысык-Көл" ААКсы, "АзияУниверсалБанк" ААКсы, "КыргызКредитБанк" ААКсы, "Экобанк" ААКсы, "АТФБанк-Кыргызстан" ААКсы, "КАБ ФинансКредитБанк" ААКсы, "Манас Банк" ЖАК
Migom	РК "Аманбанк" ААКсы, "Азия Банкы" ЖАК, "БТА Банк" ЖАК, ИБ "Ысык-Көл" ААКсы, "КыргызКредитБанк" ААКсы, "КАБ ФинансКредитБанк" ААКсы, "Манас Банк" ЖАК

Учурда кардар үчүн атаандаштык күрөшү, банктардын тейлөө сапатын жогорулатуунун эсебинен сыяктуу эле, ички чыгымдарды кыскартуунун эсебинен сунушталып жаткан банктык продуктулар чөйрөсүн кеңейтүүсүнө өбөлгө түзүүдө.

Коммерциялык банктардын тариф саясаты калайык-калкка банк жана төлөм кызмат көрсөтүүлөрүнүн кеңири тизмегин сунуштоого, кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануу мүмкүнчүлүгүнөн пайдаланууну жеңилдетүүгө, төлөмдөрдү жана эсептешүүлөрдү жүргүзүү учурунда ликвиддүүлүктү тескөө механизмдерин өркүндөтүүгө багытталган.

Банктар бир эле кызмат көрсөтүү үчүн төмөнкүдөй ар кандай ыкмаларды пайдаланышат:

- бир операцияны жүргүзүү үчүн катталган тарифтер;
- операция суммасына же эсептеги калдыктарга жараша белгиленген тарифтер;
- жүргүзүлгөн операциялардын санына жана суммасына жараша бир мезгил ичиндеги төлөөлөр;
- түзүлгөн келишим шарттарына ылайык жана башкалар.

Эң эле кеңири тараган, калайык-калк өтө көп пайдаланган кызмат көрсөтүүлөрдөн болуп, төмөнкүлөр саналат: эсептик-кассалык тейлөөлөр, документардык операциялар, нак эмес которуулар, баалуу кагаздар менен операциялар, кредиттерди берүү боюнча операциялар, төлөм карттарын тейлөө боюнча операциялар.

Кардарлардын тапшыруусу боюнча коммерциялык банктар комиссиялык сыйакы алуу менен төмөнкү операцияларды жүзөгө ашырышат:

- инкассалык, аккредитивдик жана которуу операциялары;
- карыздык милдеттенмелер боюнча банктык акцепти жана авалды берүүлөр;
- баалуу кагаздарды, валюталарды жана баалуу металлдарды сатып алуу-сатуу;

- акцияларды жана облигацияларды жайгаштырууда ортомчулук;
- инкассация боюнча кызмат көрсөтүүлөр;
- бухгалтердик тейлөөлөр, консультацияларды берүүлөр жана кредиттик карттарды тейлөө боюнча кызмат көрсөтүүлөр.

Отчеттук мезгил ичинде аккредитивдерди берүү (ачуу) боюнча кызмат көрсөтүүлөрдүн наркы орточо алганда аккредитивдин суммасына жараша 0,1ден 0,25 пайызга чейинкини түзгөн.

Биринчи жарым жылдыкта 16 банк банктык гарантияларды берүү боюнча кызмат көрсөтүүлөрдү сунушташкан. Мына ушул кызмат көрсөтүүнүн наркы күрөө суммасына жана анын түрүнө жараша белгиленет жана кароого алынып жаткан мезгил ичинде банктык гарантияларды берүү үчүн эң жогорку комиссия 8 пайызды түзгөн.

Коммерциялык банктар, акча которуу системасынын катышуучулары катары, акча которуу боюнча эларалык системалардын 20 түрү боюнча кызмат көрсөтүүлөрдү сунушташкан (1-табл.).

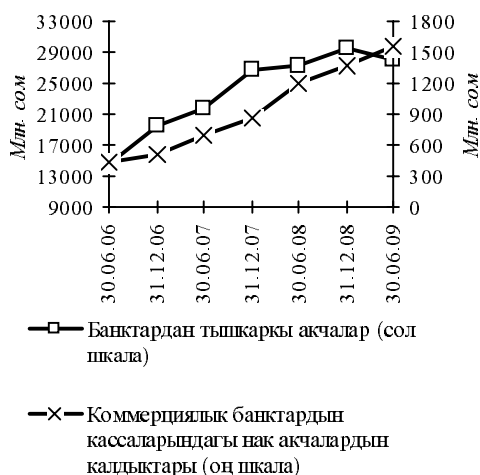
Интернет-банкинг системасына кошулуу наркы андан пайдаланууну уюштуруу ыкмасына жараша белгиленет. Кыргыз Республикасында Интернет-банкинг кызмат көрсөтүүсүн 11 банк сунушташат: «АзияУниверсалБанк» ААКсы, РК «Аманбанк» ААКсы, «Банк Бакай» ААКсы, «Дос-Кредобанк» ЖАК, «Демир Кыргыз Интернэшнл Банк» ЖАК, «АКБ Толубай» ЖАК, «ФинансКредитБанк КАБ» ААКсы, «Кыргызкредит Банк» ААКсы, «Казкоммерцбанк Кыргызстан» ААКсы, «АТФ – Банк Кыргызстан» ААКсы жана «Манас Банк» ЖАК.

1-таблицанын уландысы

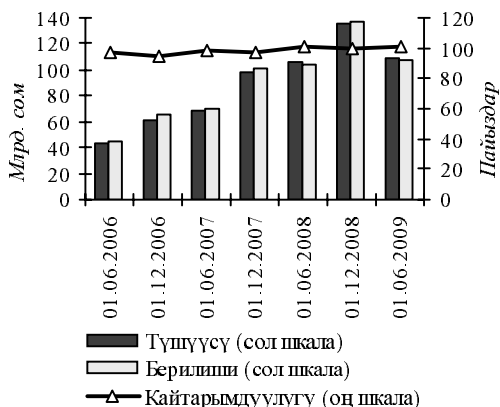
Страна Экспресс	"Эсептешүү-Сактык компаниясы" ААКсы
Быстрая почта	"БТА Банк" ЖАК, "КыргызКредитБанк" ААКсы, "Эсептешүү-Сактык компаниясы" ААКсы
UNIstream	"АзияУниверсалБанк" ААКсы, РК "Аманбанк" ААКсы, "Азия Банкы" ЖАК, "Демир Кыргыз Интернэшнл Банк" ЖАК, "Дос-Кредобанк" ААКсы, "БТА Банк" ЖАК, "Халык Банк Кыргызстан" ААКсы, "КыргызКредитБанк" ААКсы, "Кыргызстан Коммерциялык банкы" ААКсы, АКБ "Толубай" ЖАК, "Экобанк" ААКсы, "АТФБанк-Кыргызстан" ААКсы, "КАБ ФинансКредитБанк" ААКсы, "Эсептешүү-Сактык компаниясы" ААКсы, "Манас Банк" ЖАК
Xpress Money	РК "Аманбанк" ААКсы, "АзияУниверсалБанк" ААКсы
InterExpress	"Дос-Кредобанк" ААКсы, ИБ "Ысык-Көл" ААКсы, "Кыргызстан Коммерциялык банкы" ААКсы, "БТА Банк" ЖАК, "Экобанк" ААКсы
Аллюр	РК "Аманбанк" ААКсы, "АзияУниверсалБанк" ААКсы, "Экобанк" ААКсы
PrivatMonei	"АзияУниверсалБанк" ААКсы
Золотая корона	"АзияУниверсалБанк" ААКсы
Faster	"БТА Банк" ЖАК
Travelex	"Экобанк" ААКсы, "КАБ ФинансКредитБанк" ААКсы

4.2. Нак жана нак эмес жүгүртүүлөр

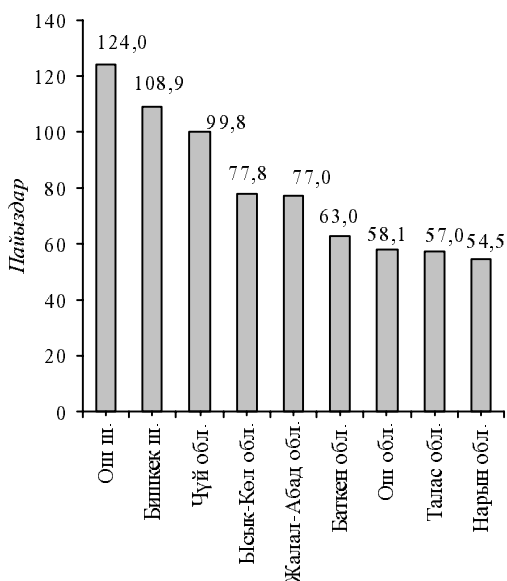
4.2.1-график. Жүгүртүүдөгү акчалардын динамикасы

4.2.2-график. Нак акчалардын коммерциялык банктардын кассаларына келип түшүүсү, алардын берилиши жана кайтарымдуулугу

4.2.3-график. Нак акчалардын областтар боюнча кайтарымдуулук көрсөткүчү

2009-жылдын 1-июлуна карата абал боюнча жүгүртүүдөгү акчанын жалпы суммасы 29 561,4 млн. сомду түзгөн, ал эми 2008-жылдын тиешелүү мезгили ичиндеги ушул эле көрсөткүчкө салыштырганда 1 143,5 млн. сомго же 4,0 пайызга көбөйгөн.

Коммерциялык банктардын кассасында 1 555,4 млн. сом турган, бул жүгүртүүдөгү акчанын жалпы суммасынан 5,3 пайызды түзөт.

Жүгүртүүдөгү акча динамикасы 4.2.1-графикинде чагылдырылган.

Жүгүртүүдөгү акчанын көбөйүүсүнө социалдык пакет боюнча мамлекеттик төлөөлөрдүн артышы, экономиканын нак акчага болгон керектөөлөрүнүн көбөйүүсү өбөлгө түзгөн.

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында коммерциялык банктардын кассаларына нак акчанын кайтып түшүүсү 100,8 пайызды түзгөн, бул 2008-жылдагыга салыштырганда 0,2 пайыздык пунктка көп.

2009-жылдын кароого алынып жаткан мезгили ичинде коммерциялык банктардын кассаларына 108 240,6 млн. сом келип түшкөн, бул 2008-жылдын биринчи жарым жылдыгындагыга салыштырганда 3 007,2 млн. сомго көп.

Ал эми ушул эле убакыт ичинде коммерциялык банктардын кассаларынан 107 380,9 млн. сом берилген, бул 2008-жылдын тиешелүү мезгилиндеги көрсөткүчтөн 2 724,0 млн. сомго көп (4.2.2-график).

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгы ичинде нак акчанын кайтарымдуулугунун эң жогорку көрсөткүчү Ош шаары боюнча байкалган жана ал 124,0 пайызды түзгөн, ал эми төмөнкү көрсөткүч Нарын областы боюнча 54,5 пайыз чегинде катталган (4.2.3-графикти карагыла). Бишкек шаары боюнча нак акча кайтарымдуулугу 108,9 пайызды, Чүй областы боюнча 99,8 пайызды түзгөн. Бишкек шаары жана Чүй областы боюнча нак акчанын кайтарымдуулугунун жогорку көрсөткүчкө ээ болуусу, банк жана финансы мекемелеринин, соода жана өнөр жай ишканаларынын мына ушул жерлерде топтолушуна байланыштуу келип чыккан. Ал эми Ош шаары боюнча да жогорку көрсөткүчтүн орун алышы керектөө рыногунун жыш жайгашуусуна байланыштуу болгон. Бүтүндөй республика боюнча 2008-жылдын

биринчи жарым жылдыгындагыга салыштырганда, об-
ласттар боюнча нак акча кайтарымдуулугу бир аз эле
өзгөрүүгө дуушар болгон.

Ошентип, жүгүртүүдөгү нак акчанын өсүшү, чар-
ба жүргүзүүчү субъекттердин аларды керектөөсүнүн
туруктуу сакталып туруусу жана нак акча менен гана
тейленүүгө алынган товарлар жана кызмат көрсөтүү-
лөр рыногунун кеңейүүсү менен шартталган.

Нак эмес жүгүртүү

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жый-
ынтыгы боюнча, Кыргыз Республикасынын төлөм сис-
темасы аркылуу 209 309,0 млн. сом жалпы суммасында
1 722 578 төлөм өткөрүлгөн. 2008-жылдын биринчи
жарым жылдыгы ичиндеги көрсөткүчкө салыштырган-
да төлөмдөрдүн көлөмү 16,6 пайызга, төлөмдөрдүн
саны 128,2 пайызга көбөйгөн (4.2.4-график).

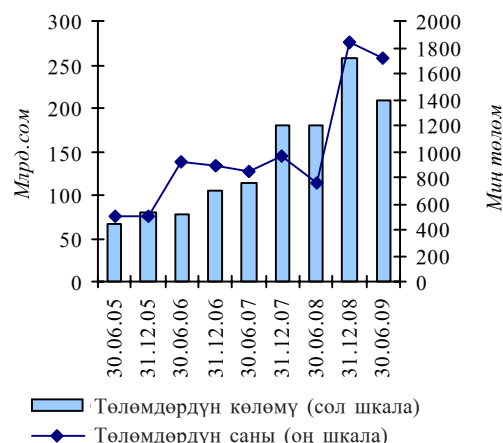
2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында Улут-
тук банктын төлөмдөрүнүн *гросстук системасы* аркы-
луу 179 930,7 млн. сом суммасында 48 530 төлөм өткөр-
үлгөн. Өткөн жылдын ушул эле мезгилиндеги тиешелүү
көрсөткүчкө салыштырганда төлөмдөрдүн көлөмү 17,4
пайызга ал эми алардын саны 17,2 пайызга көбөйгөн
(4.2.5-график). *Төлөмдөрдүн клиринг системасы боюн-
ча* өткөрүлгөн төлөм көлөмү өткөн жылдын ушул эле
мезгилинде өткөрүлгөн төлөмдөрдүн көлөмүнө салыш-
тырганда 11,3 пайызга көбөйүү менен 29 378,3 млн.
сомду түзгөн. Көлөмдөрдүн жалпы саны 1 674 048 тө-
лөмдү түзгөн, бул 2008-жылдын тиешелүү мезгилинде-
гиге караганда 134,2 пайызга көп (4.2.6-график).

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жый-
ынтыгы боюнча, клирингдик төлөмдөрдүн санынын
жана көлөмүнүн регионалдык түзүмүндө, үлүшүнө кли-
рингдин төлөмдөрдүн көлөмүнүн 69,2 пайызы жана са-
нынын 63,1 пайызы туура келген Чүй областы жана
Бишкек шаары лидерлерден болуп саналат.

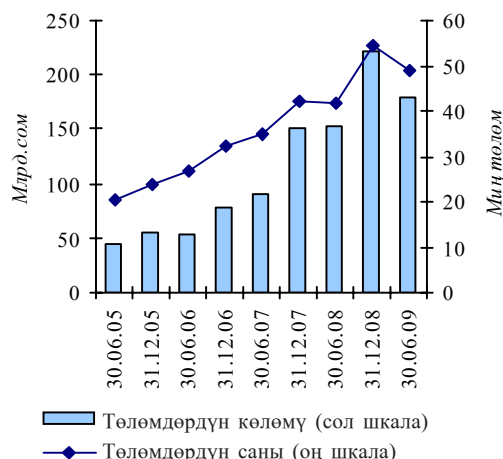
Банктык төлөм карттары менен эсептешүүлөр системасы

2009-жылдын 1-июлуна карата абал боюнча банк-
тык төлөм карттардын эмиссиясы, эквайринги жана
аларды пайдалануу менен кардарларды эсептешүү-кас-
салык тейлөө жагында кызмат көрсөтүүлөрдү 22 ком-
мерциялык банктын ичинен 19 банк сунуштаган, ал эми

4.2.4-график. Банктар аралык төлөмдөрдүн көлөмүнүн жана санынын динамикасы

4.2.5-график. Гросстук система боюнча төлөмдөрдүн көлөмүнүн жана санынын динамикасы

4.2.6-график. Клиринг системасы боюнча өткөрүлгөн төлөмдөрдүн көлөмүнүн жана санынын динамикасы

алардын 16сы эл аралык системалардын (9 банк), локалдык системалардын (4 банк), ошондой эле бирдиктүү улуттук системалардын (14 банк) карттарын чыгаруу боюнча эмитент болуп саналат.

Отчеттук мезгил ичинде «Элкарт» бирдиктүү улуттук системасы боюнча карттарды кабыл алуу жана тейлөө, Бишкек шаары боюнча орнотулган 135 банкомат жана 383 терминал аркылуу ишке ашырылган, алардын ичинде 337 терминал коммерциялык банктардын филиалдарында жана сактык кассаларында, 46 терминал Бишкек шаарында, областтык жана райондук борборлордогу соода-сервистик пункттардын эл көп келген жерлеринде орнотулган.

Бүтүндөй алганда, 2009-жылдын 1-июлуна карата абал боюнча «Элкарт» бирдиктүү улуттук системасынын 53 458 картты чыгарылган.

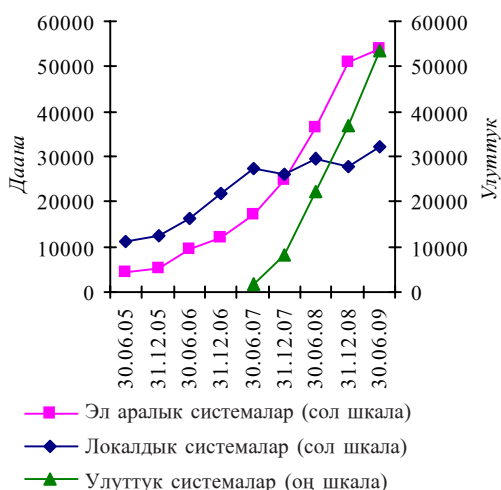
Кароого алынып жаткан мезгил ичинде төлөм карттар рыногунда иш жигердүүлүгүнүн артышы байкалган, бул тууралуу эмитирленген карттардын жана аларды пайдалануу менен ишке ашырылган транзакциялардын санынын көбөйгөндүгү тастыктайт. Алсак, 2009-жылдын 1-июлуна карата абал боюнча эмитирленген карттардын жалпы саны 140,081 түзгөн, бул өткөн жылдын ушул эле мезгилиндеги тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда 37,9 пайызга көп (4.2.7-график).

Карттар боюнча ишке ашырылган транзакциялардын жалпы саны жана көлөмү алардын өткөн жылдын ушул эле мезгилиндеги санына жана көлөмүнө салыштырганда, тиешелүүлүгүнө жараша 45 жана 29,7 пайызга көбөйгөн (4.2.8-график).

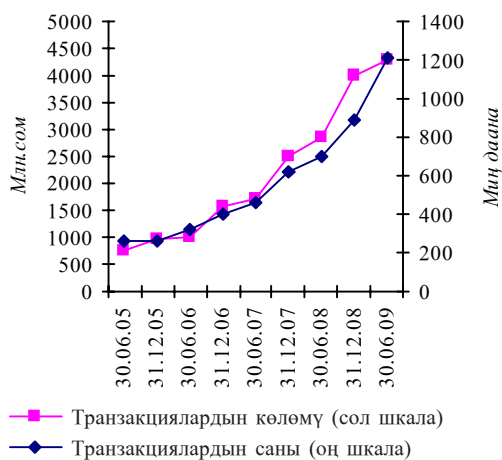
Мурдагыдай эле, ишке ашырылган операциялардын көлөмүндө негизги үлүш банкоматтар жана терминалдар аркылуу карттарды пайдалануу менен акча каражаттарын алууга туура келген жана алар операциялардын жалпы көлөмүндө 1 939,4 млн. сомду түзгөн, ал эми соода-сервистик ишканалардагы жүгүртүүлөр 135,8 млн. сом чегинде катталган. Мына ушул маалыматтар, нак акчага айландыруу операцияларынын эң эле көп ишке ашырылган түрүнөн болуп санала тургандыгын тастыктайт жана алар карттарды пайдалануу менен ишке ашырылган операциялардын жалпы көлөмүнүн 93,5 пайызын түзөт.

Банктарды өнүктүрүү стратегиясынын артыкчылыктуу багыттарынын бири болуп, банктык эсептердин

4.2.7-график. Эмитирленген карттардын санынын динамикасы

4.2.8-график. Банктык карттарды пайдалануу менен жүзөгө ашырылган транзакциялардын көлөмүнүн жана санынын динамикасы

санын көбөйтүү жана карттарды пайдалануу менен эл аралык, локалдык жана улуттук системалардын базасында «эмгек акы» долбоорлорун жүзөгө ашыруу саналат. Дал ушул долбоорлордун эсебинен банктар, карттардын эмиссиясынын жана транзакциялардын көлөмүнүн таасирдүү өсүшүнө жетише алат жана бул, банктардын карттар рыногундагы позициясын чыңдоодо олуттуу кадам жасоого өбөлгө түзөт.

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында эл аралык, локалдык жана улуттук системалардын карттарынын базасында «эмгек акы» долбооролорун жүзөгө ашыруу жана анын чөйрөсүн кеңейтүү жагында 19 коммерциялык банк иш-чараларды жүзөгө ашырган.

Мына ушул долбоорлордун чегинде бардык банктар тарабынан 61 637 карт сатып өткөрүлгөн, бул чыгарылган карттардын жалпы санынын 44,0 пайызын түзөт.

Коммерциялык банктар карттарды кабыл алуу жана тейлөө боюнча инфраструктураны өнүктүрүү ишин улантышууда. Алсак, иштеп жаткан терминалдардын жалпы санын 2009-жылдын 1-июлуна карата төмөнкүчө мүнөздөөгө болот:

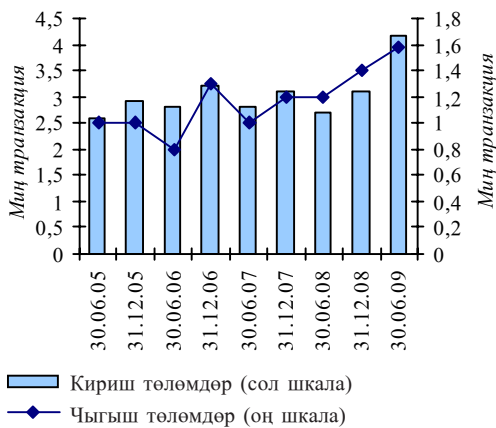
- «Алай-Кард» системасы - 210 терминал (алардын ичинен 64 терминал Россиянын «Золотая корона» карттарын тейлөөгө алып, камсыз кылган) жана 19 банкомат;
- «Элкарт» системасы боюнча - 383 терминал жана 135 банкомат;
- Эл аралык системалар боюнча - 722 терминал жана 149 банкомат, 33 банкомат «Демир 24» локалдык системасынын карттарын кабыл алат.

Жол чектери менен операцияларды кошо алганда чекара аркылуу өткөрүлүүчү төлөмдөр

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата абал боюнча, Кыргыз Республикасында 21 банк (Улуттук банкты кошо алганда) SWIFT шериктештигинин мүчөсү болуп саналат. 15 банк Улуттук банктын SWIFT ЖПК интерфейси аркылуу иш алып барат, ал эми 6 банк өз алдынча иштейт. 2009-жылдын үчүнчү чейрегинде жаңы банкты SWIFT ЖПКга кошуу боюнча иштер жүргүзүлөт.

Кароого алынып жаткан мезгил ичинде чыгыш төлөмдөрүнүн саны 1 576 даананы, ал эми кириш төлөм-

4.2.9-график. SWIFT системасы боюнча транзакциялардын динамикасы

дөрүнүн саны 4 176 даананы түзгөн, бул 2008-жылдын биринчи жарым жылдыгындагы ушул эле көрсөткүчтөн, тиешелүүлүгүнө жараша 31,7 жана 54,9 пайызга көп (4.2.9-график). Ошол эле учурда, SWIFT түйүнү боюнча өткөрүлгөн төлөмдөрдүн көлөмүнө талдап иликтөөлөрдү жүргүзүү, валюталардын бардык түрү боюнча кириш төлөмдөрүнүн көлөмү сыяктуу эле, чыгыш төлөмдөрүнүн көлөмү боюнча да көбөйүү жүргөндүгүн көрсөткөн. Төлөмдөрдүн көлөмүнүн негизги үлүшү америка долларында жана япон иенасында жүзөгө ашырылган.

Отчеттук мезгил ичинде жол чектери менен операциялар American express, Master Card, Visa Card, City card карт боюнча жана ар кандай банктардын өздүк чектери боюнча ишке ашырылган.

Жол чектери менен операциялардын саны боюнча кызмат көрсөтүүлөрдү Кыргыз Республикасынын 22 коммерциялык банкынын бешөөсү сунуштаган, 2008-жылдын экинчи жарым жылдыгында жол чектерин пайдалануу менен операциялардын санынын жалпы көлөмү 4 624,5 миң сомдук 410 операцияны түзгөн. Кыргыз Республикасынын резидент эместери жол чектерин негизги керектөөчүлөрдөн болуп саналат. Ал эми жергиликтүү калк ичинде, өзгөчөлүгүнөн улам жол чектерине карата талаптар азырынча жокко эсе.

V. РЕАЛДУУ СЕКТОРДУН АБАЛЫ

5.1. Үй чарбасы

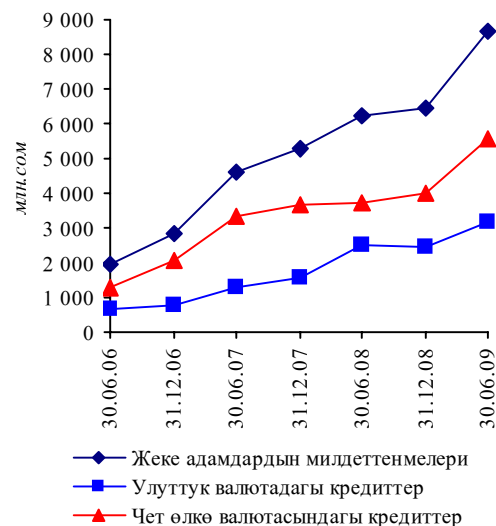
2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында бүтүндөй республика боюнча орточо айлык номиналдык эмгек акы (чакан ишканаларды эске албаганда) 5 880 сомду (же отчеттук мезгил ичиндеги АКШ долларынын расмий орточо айлык курсуна жараша 140,0 АКШ доллары) түзгөн жана 2008-жылдын биринчи жарым жылдыгындагыга салыштырганда, реалдуу алганда өткөн жылдын ушул эле мезгилиндеги 7,4 пайызга караганда 5,2 пайызга көбөйгөн. Экономикалык ишкердиктин бардык түрлөрү боюнча эмгекке төлөөлөрдүн жогорулоосу байкалган, өзгөчө айыл чарбасында, «соода жана автомобилдерди, турмуш-тиричилик буюмдарын жана жеке пайдалануудагы буюмдарды ремонттоо» секторунда жана курулушта олуттуу жогорулатылган. Финансы чөйрөсүнүн, транспорт жана байланыш секторунун электр энергиясын, газды жана сууну өндүрүү жана бөлүштүрүү тармагында иштеген кызматкерлердин эмгек акысынын республикалык орточо деңгээли олуттуу жогорулатылган. Ал эми айыл чарбасында, саламаттыкты сактоо мекемелеринде, билим берүү тармагында коммуналдык жана социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоо жагында анын деңгээли эң эле төмөн болгон.

2009-жылдын январь-июнь айларында орточо айлык минималдуу керектөө бюджетти 3 750,4 сомду түзгөн жана өткөн жылдын биринчи жарым жылдыгындагыга салыштырганда 6,3 пайызга көбөйгөн. Ошентип, орточо айлык эмгек акынын ушул көрсөткүчкө карата катышы 140,8 пайыздан 156,8 пайызга чейин өскөн, бул жашоо деңгээлинин көрсөткүчүнүн бир аз жакшыргандыгын тастыктайт.

5.1.1. Банк тутумунун алдындагы милдеттенмелер

Үй чарба секторунун банк тутумунун алдындагы милдеттенмелеринин суммасы 2009-жылдын июнь айынын акырына карата 8 675,1 млн. сомду түзүү менен отчеттук мезгил ичинде 34,6 пайызга көбөйгөн. Жеке адамдардын милдеттенмелеринин түзүмүндө чет өлкө валютасындагы кредиттердин салыштырма салмагы жыл

5.1.1.1-график. Жеке адамдардын банктар алдындагы милдеттенмелери

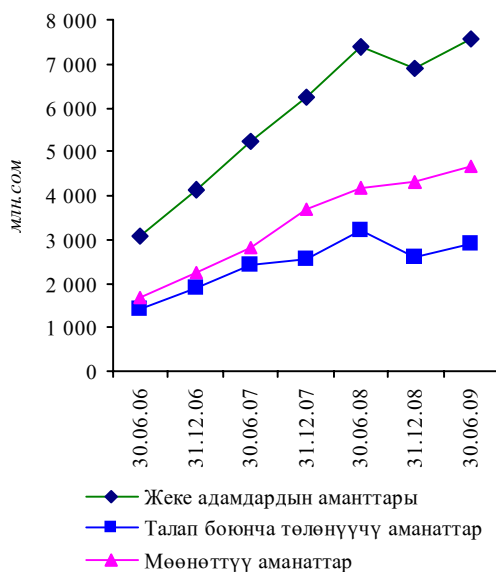
башынан тартып 62,1 пайыздан 63,8 пайызга чейин көбөйгөн. 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча жеке адамдардын улуттук валютадагы кредиттер боюнча карызы 2009-жылдын июнь айынын акырына карата 3 142,0 млн. сомду түзүү менен 28,8 пайызга көбөйгөн, ошол эле учурда чет өлкө валютасындагы кредиттер боюнча карыз 38,1 пайызга 5 533,1 млн. сом эквивалентине чейин өскөн.

Отчеттук жарым жылдыкта үй чарбаларына керектөө максаттарына берилген кредиттердин жалпы көлөмү 965,9 млн. сомду түзгөн жана өткөн жылдын ушул эле мезгилиндегиге салыштырганда 32,8 пайызга төмөндөгөн, ал эми берилген кредиттердин жалпы көлөмүндөгү алдардын үлүшү а 11,3 пайыздан 9,9 пайызга чейин кыскарган.

5.1.2. Калктын өздүк жыйымдары

Кароого алынып жаткан мезгил ичинде жеке адамдардын коммерциялык банктардагы депозиттеринин өсүү тенденциясы, 2008-жылдын экинчи жарым жылдыгында байкалган чет өлкө валютасындагы депозиттердин агылып чыгуусунан кийин калыбына келгендиги катталган. Жарым жылдыктын акырына карата жеке адамдардын депозиттеринин жалпы көлөмү 7 575,9 млн. сомду түзгөн (5.1.2.1-график). Мында, жарым жылдыктын акырына карата, негизинен улуттук валютанын АКШ долларына карата алсызданышына байланыштуу аманаттардын бир аз азаюусу байкалган. Бүтүндөй алганда, жыл башынан тартып жеке адамдардын депозиттеринин өсүшү 10,1 пайызды (2008-жылдын биринчи жарым жылдыгында – 18,4 пайызды) түзгөн, анын ичинде калктын улуттук валютадагы депозиттери 1,7 пайызга, 3 081,1 млн. сомго чейин төмөндөгөн болсо, чет өлкө валютасындагы депозиттер 19,9 пайызга, 4 494,8 млн. сомдук эквивалентке чейин көбөйгөн (валюта курсунун өзгөрүүсүнүн таасирин эске албаганда, чет өлкө валютасындагы депозиттер 4,3 пайызга өскөн). Чет өлкө валютасындагы депозиттердин олуттуу өсүшүнүн натыйжасында, калайык-калктын аманаттарынын түзүмүндө жыл башындагы 45,5 пайызга караганда отчеттук жарым жылдыктын акырына карата 40,7 пайызды түзгөн улуттук валютадагы депозиттердин салыштырмалуу салмагынын кыскарышы байкалган.

5.1.2.1-график. Жеке адамдардын аманаттары

5.2. Корпоративдик сектор

5.2.1. Банк тутумунун алдындагы милдеттенмелер

2009-жылдын 1-июлуна карата республиканын аймагында иштеп жаткан чарба жүргүзүүчү субъекттердин саны 445 миң бирдикти түзгөн, бул өткөн жылдын ушул эле мезгилиндегиге караганда 9,4 миңге же 2,2 пайызга көп. Чарба жүргүзүп жаткан субъекттердин санынын өсүшү көбүнчө жеке ишкерлердин санынын 21,6 пайызга көбөйүүсү менен шартталган. Чарба жүргүзүүчү субъекттердин түзүмүндө, мурдагыдай эле дыйкан (фермерлик) чарбалар (61,3 пайыз) жана жеке ишкерлер (31,9 пайыз) басымдуу.

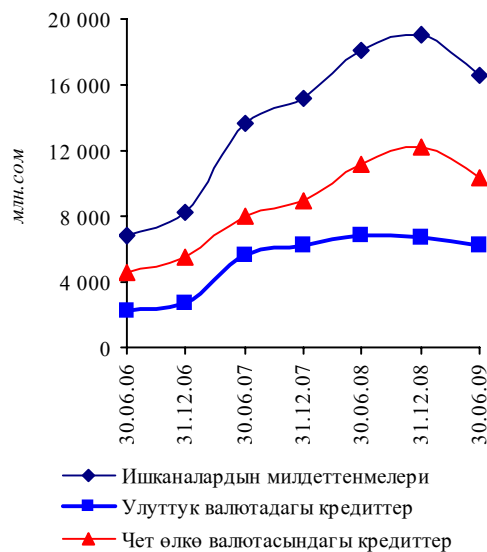
Бүтүндөй республика боюнча жаңыдан каттоодон өткөн чарба жүргүзүүчү субъекттердин санынын көбөйгөндүгү катталган, ал эми жоюлгандарынын саны өткөн жылдын ушул эле мезгилиндеги көрсөткүчкө салыштырганда, тескерисинче азайган.

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында ишканалар менен уюмдардын¹ коммерциялык банктар алдындагы чогуу алгандагы карызынын олуттуу кыскаргандыгы байкалган. Кароого алынып жаткан мезгилдин акырына карата анын көлөмү 16 557,3 млн. сомду түзүү менен жыл башындагыга салыштырганда 12,9 пайызга төмөндөгөн (5.2.1.1-график).

Отчеттук жарым жылдыкта жаңыдан берилген кредиттердин көлөмү 2008-жылдын ушул эле мезгилиндегиге салыштырганда 23,2 пайызга кыскаруу менен 9 726,9 млн. сомду түзгөн, бул эң башкысы, чет өлкө валютасында берилген кредиттердин 34,4 пайызга азайып, (валюта курсунун өзгөрүүсүнүн таасирин эске албаганда, чет өлкө валютасындагы кредиттер 37,9 пайызга азайган), сомдук эквивалентте 5 169,7 млн. сомду түзүшү менен шартталган. Улуттук валютадагы кредиттер 4,6 пайызга, 4 557,1 млн. сомго төмөндөгөн. Мында, отчеттук мезгил ичинде берилген кредиттердин көлөмүнүн динамикасы ар багыттагы мүнөзгө ээ болгон.

Тармактар боюнча жаңыдан берилген кредиттер агымынын кыскаргандыгы дээрлик бардык багыттар боюнча катталган. Мында, ипотекага (78,9 пайызга), соода жүргүзүү чөйрөсүнө (8,7 пайызга), курулушка

5.2.1.1-график. Коммерциялык банктардын алдындагы корпоративдик сектордун карызынын динамикасы

¹ Юридикалык жактардын коммерциялык банктардын баланстык отчеттору боюнча карыздары.

кредиттердин (54,8 пайызга), керектөө кредиттердин (32,8 пайызга) жана башка кредиттердин (37,1 пайызга) олутуу төмөндөшү жүргөн. Айыл чарбасына жана байланышка кредиттер боюнча алардын көлөмүнүн бир аз көбөйгөндүгү белгиленген.

Жаңыдан берилген кредиттердин көлөмүнүн кыскаруусу, банк тутумунун депозиттик базасынын өсүш арымынын басандоосунун жана башкы банктардын чет өлкө капиталы катышкан банктарды каржылоо көлөмүнүн азаюусунун натыйжасы болуп саналат. Мындан тышкары, карыз алуучулардын финансылык абалынын көпчүлүк учурлардагы белгисиздик жагдайы жана дүйнөлүк финансылык каатчылыктын таасиринин күч алып жатышы шартында, кредиттик тобокелдиктин артышы кредит берүүгө карата талаптардын катуулатылышына мажбурлаган. Тобокелдиктер артып жаткан шартта, финансылык ресурстардын наркы өскөн, бул коммерциялык банктардын кредиттери боюнча пайыздык чендердин жогорулоосуна таасирин тийгизген.

Кароого алынып жаткан мезгил ичинде улуттук валютада берилген кредиттер боюнча чендердин орточо деңгээли 1,0 пайыздык пунктка жогорулоо менен 26,8 пайызды түзгөн. Пайыздык чендердин өсүшү реалдуу сектордун дээрлик бардык тармактары боюнча катталган. Мында, пайыздык чендердин эң эле олуттуу өсүшү даярдоо жана кайра иштетүү багытына берилген кредиттер боюнча белгиленген. Чет өлкө валютасында берилген жаңы кредиттер боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чен ушул мезгил ичинде 1,3 пайыздык пунктка өсүү менен 21,6 пайызды түзгөн. Мында, чендердин өсүшү реалдуу сектордун бардык тармактарына берилген кредиттер боюнча катталган. Даярдоо жана кайра иштетүүгө, курулушка чет өлкө валютасында берилген кредиттер эң төмөнкү чен боюнча берилип, бир мезгил ичинде орточо алганда, тиешелүүлүгүнө жараша 18,0 жана 18,8 пайызды түзгөн.

5.2.2 Дебитордук жана кредитордук карыздардын абалы²

Экономиканын реалдуу секторунун ишканаларынын жана уюмдарынын дебитордук карыздарынын көлөмү 2009-жылдын 1-апрелине карата 50 083,7 млн.

² Финансылык кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштаган уюмдарды эсепке албаганда, УСКнын алдын-ала маалыматтары боюнча.

сомду түзүү менен жыл башындагыга салыштырганда 11,7 пайызга төмөндөгөн (5.2.2.1-график).

Дебитордук карыздардын көлөмүнүн олуттуу төмөндөшү соода жүргүзүүдө (22,9 пайызга) жана кайра иштетүү өнөр жайында (21,2 пайызга) катталган. Мында, дебитордук карыздын жалпы көлөмүндө олуттуу салыштырма салмакты электрэнергиясын, газды жана сууну өндүрүү жана бөлүштүрүү боюнча ишканалар (27,6 пайыз), ошондой эле соода жүргүзүү жана кыймылсыз мүлк менен операциялар чөйрөсүндөгү ишканалар (тиешелүүлүгүнө жараша 17,4 жана 18,0 пайыз) ээлейт.

Мөөнөтүндө төлөнбөгөн карыздардын көлөмү жыл башындагыга салыштырганда 8,6 пайызга төмөндөө менен 7 794,3 млн. сомду түзгөн (2008-жылдын акырына карата – 8 527,9 млн. сом). Мөөнөтүндө төлөнбөгөн дебитордук карыздардын үлүшү анын жалпы көлөмүндө 15,6 пайызды түзгөн. Мөөнөтүндө төлөнбөгөн дебитордук карыздардын жалпы көлөмүнөн 64,2 пайыз электрэнергиясын өндүрүү жана бөлүштүрүү боюнча ишканалардын карызына туура келген.

Кредитордук карыз 2009-жылдын биринчи чейрегинин жыйынтыгы боюнча 67 712,5 млн. сомду түзгөн, бул жыл башындагы ушул эле көрсөткүчкө салыштырганда 4,7 пайызга аз. Төмөндөө негизинен, соода жүргүзүү (2 345,7 млн. сомго) жана иштеп чыгаруу өнөр жай (2 059,8 млн. сомго) ишканаларынын карыздарынын кыскарышы эсебинен жүргөн. Электрэнергиясын өндүрүү жана бөлүштүрүү боюнча ишканалардын карыздары (3 450,1 млн. сомго) көбөйгөн.

Мында, мөөнөтүндө төлөнбөгөн кредитордук карыздын көлөмү жыл башындагыга салыштырганда 1,7 пайызга кыскарган, ал эми кредитордук карыздын жалпы көлөмүндөгү анын үлүшү 2009-жылдын 1-апрелине карата 3,9 пайызды түзүү менен өзгөргөн эмес.

5.2.3. Финансылык натыйжалар³

Реалдуу сектордун ишканаларынын операциялык пайдасы жыл башындагы ушул эле көрсөткүчкө салыштырганда 98,0 пайызга төмөндөө менен 2009-жылдын 1-апрелине карата 425,9 млн. сомду түзгөн.

Операциялык пайданын негизги көлөмү соода жүргүзүү, транспорт жана байланыш ишканалары та-

5.2.2.1-график. Корпоративдик сектордун дебитордук жана кредитордук карыздарынын динамикасы

³ УСКнын алдын-ала маалыматтары боюнча.

рабынан алынган. Ал эми чыгым тартуулар электрэнергиясын, газды жана суунун өндүрүү жана бөлүштүрүү чөйрөсүндөгү (940,6 млн. сом өлчөмүндө) жана кыймылсыз мүлк менен операциялар чөйрөсүндөгү ишканаларда (315,5 млн. сом өлчөмүндө) катталган.

Баланстык чыгымдар соода жүргүзүү, транспорт жана байланыш, билим берүү, саламаттыкты сактоо жана социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоо жагындагы уюмдарды эске албаганда, ишкердиктин дээрлик бардык түрлөрү боюнча ишканаларда түптөлгөн.

Географиялык бөлүштүрүүдө баланстык пайда кароого алынып жаткан мезгил ичинде Ош шаары жана Нарын областындагы ишканалардан алынган, ал эми калган аймактарда чыгым тартуулар катталган.

VI. ФИНАНСЫ СИСТЕМАСЫНЫН ӨНУГҮҮ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Бул бөлүктө Кыргыз Республикасынын финансы системасынын айрым өзгөчөлүктөрү жана негизги өнүгүү тенденциялары, ошондой эле анын бүтүндөй өлкөнүн экономикасына тийгизген таасири каралат.

Финансы сектору өлкөдө макроэкономикалык стабилдүүлүккө жетишүүдө олуттуу мааниге ээ. Экономиканын реалдуу секторунун финансы ресурстарына керектөөсүн канааттандырган, туруктуу жана натыйжалуу иштеген, атаандашуу чөйрөсүндө сапаттуу кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштаган жана өздүк жыйымдардын инвестицияга трансформацияланышын камсыз кылган финансы системасы, тез арымдагы экономикалык өсүшкө жетишүүгө көмөктөшөт.

Учурда глобалдуу экономикалык каатчылык абалында турган бүткүл дүйнөлүк финансы системасынын туруксуздугу, өлкөнүн финансы системасын өнүктүрүүнүн учурга ылайык баскычынын айырмаланып туруучу белгиси болуп саналат. 2007-2008-жылдарда орун алган алгылыксыз тышкы таасирлер биздин экономикабызга, барынан мурда, чогуу алгандагы ички жана тышкы суроо-талаптын кыскарышына жана жыйынтыгында – ИДПнын өсүш арымына, төлөм теңдеминин көрсөткүчүнүн начарлоосуна (соода жүгүртүү, эмгек мигранттарынын которуулары), экономиканы кредиттөө арымынын басаңдашына жана баалуу кагаздар рыногунда инвесторлордун жигердүүлүгүнүн төмөндөөсүнө да терс таасирин тийгизген. Өлкөнүн экономикасына дүйнөлүк каатчылыктын таасирин минималдаштыруу жана экономикалык өсүш арымын сактоо максатында, Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан 2008-жылдын акырында Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Иш планы (Кризиске каршы план) бекитилген. Ушул планды ишке ашыруунун алкагында, 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында туруктуу макроэкономикалык жагдайды сактоо жана мамлекет бюджетинин туруктуулугун, банк тутумунун стабилдүүлүгүн, азык-түлүк жана энергетикалык коопсуздукту, ички суроо-талапты колдоо аркылуу экономикалык өсүштү камсыз кылуу жана ишкердик жана инвестициялык алгылыктуу чөйрөнү,

калктын начар жашаган катмарын даректүү коргоону түзүү боюнча иштер жүргүзүлгөн.

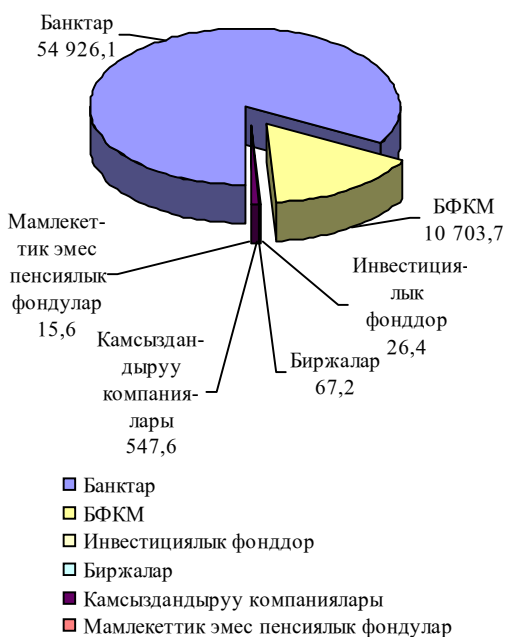
Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын алдында Банктарды рефинансылоонун адистештирилген фондун түзүү жана Кыргыз Республикасынын «Банктык аманаттарды (депозиттерди) коргоо жөнүндө» мыйзамына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү, банктардын капиталдык базасын жана активдерин көбөйтүү, ошондой эле финансы секторунда натыйжалуу көзөмөлдүктү жана жөнгө салууну камсыз кылуу боюнча кабыл алынган чаралар, Кыргыз Республикасынын финансы системасын андан-ары өнүктүрүүгө алгылыктуу өз таасирин тийгизүү менен тышкы таасирлерге туруштук берүү мүмкүнчүлүгүн арттырат. Анын ичинде, банк тутумун чыңдоо процессине түрткү берген алгылыктуу жагдайлардын бири катары, өтүп жаткан жылдын май айында ИАКБ «Акыл» ААКсынын реабилитациялануу менен банк тутумуна кошулуусун белгилей кетүү зарыл, банктын лицензиясы 2009-жылдын башында калыбына келтирилип жана кайрадан берилген.

Учурда өлкөнүн финансы сектору банктар, банктык эмес финансы-кредит мекемелери (кредиттик союздар жана микрофинансы уюмдары), фондулук биржалар, камсыздандыруу компаниялары, пенсиялык жана инвестициялык фондулар, ломбарддар сыяктуу финансы институттары менен түшүндүрүлөт (6.1- график)¹.

Учурда, өлкөнүн финансы секторунда аккумуляцияланган жана экономикадагы бош акча каражатын кайра бөлүштүрүү милдетин аткарган банк тутумунун басымдуулук кылуу абалына ээ болуусу уланууда. Кредиттик ресурстарга суроо-талаптын жогору болушу шартында анын ордун толтуруу булактары болуп, банктардын каражаттарынан тышкары, банктык эмес финансы секторунун, өзгөчө микрокредиттик уюмдардын ресурстары, ошондой эле, ишканалардын реалдуу сектордун ичинде өз ара кредиттөөгө пайдаланган каражаттары саналат.

2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында банк тутумунун жана банктык эмес финансы-кредит мекемелердин ресурстук базасынын кеңейүүсүнүн оң тен-

6.1-график. Финансы системасынын активдери (2008-жыл үчүн)
(млн. сом)

¹ 2008-жыл ичиндеги маалыматтар, анткени, инвестициялык жана пенсиялык фондулардын, биржалардын жана камсыздандыруу компанияларынын 2009-жылдын 1-июлуна карата маалыматтары жок.

денциясы сакталып калган, ошондой болсо да, алардын өсүш арымы төмөндөгөн. Көбөйүү, банктык жана банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин капиталынын, банк тутумунун депозиттик базасынын, ошондой эле экономиканын финансы секторуна чет өлкө инвестицияларынын агылып кирүүсүнүн өсүшү эсебинен жүргөн.

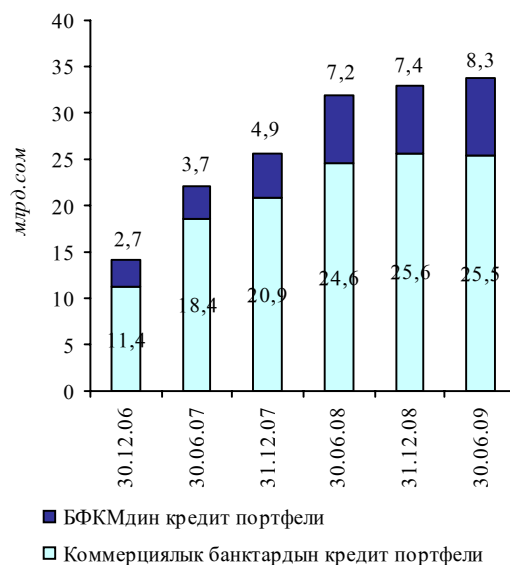
2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында ресурстар базанын көбөйүшү шартында, экономиканын кредиттөө көлөмүнүн өсүүсү боюнча акыркы жылдарда түптөлгөн оң тенденция сакталып калган (6.2-график), ошондой болсо да, кредиттердин өсүш арымы байкаларлык басандаган. Басаңдоо банк тутумунун кредиттер көлөмүнүн кыскаруусу эсебинен (0,6 пайызга) жүргөн, ошол эле учурда БФКМдерге сунушталган кредиттердин көлөмү 12,8 пайызга көбөйгөн. Бүтүндөй алганда, 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында коммерциялык банктардын жана банктык эмес финансы-кредит мекемелердин чогуу алгандагы кредит портфелинин өсүшү 2,3 пайызды түзгөн (2008-жылдын биринчи жарым жылдыгында өсүш арымы 23,8 пайызды түзгөн).

Банк тутумунда өлкөдө экономикалык жигердүүлүктүн басаңдашы жана банктардын кредиттөөнүн алгылыктуу саясатын жүргүзүү шартында, коммерциялык банктар тарабынан жаңы берилген кредиттердин көлөмү 2008-жылдын биринчи жарым жылдыгына салыштырганда 23,2 пайызга кыскаруу менен 2009-жылдын январь-июнь айлары ичинде 9,7 млрд. сомду түзгөн. Жаңы берилген кредиттердин ИДПга карата катышы 13,1² пайызды түзгөн, ал эми 2008-жылдын биринчи жарым жылдыгында эле ушул көрсөткүч 18,9³ пайыз чегинде катталган.

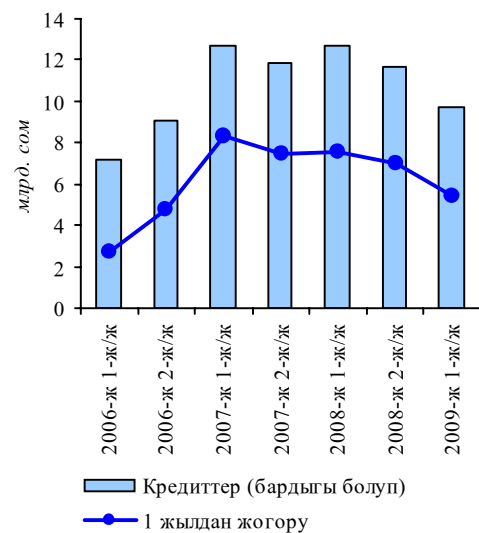
Коммерциялык банктардын кредиттеринин мөөнөттүүлүк боюнча түзүмүндө узак мөөнөттүү кредиттердин көлөмү кароого алынып жаткан мезгилде кыскарган жана кредиттердин жалпы көлөмүнөн 55,4 пайызды түзгөн (2008-жылдын биринчи жарым жылдыгында узак мөөнөттүү кредиттердин үлүшү 59,9 пайызды түзгөн).

Кароого алынып жаткан мезгил ичинде банктык эмес финансы-кредит мекемелери тарабынан сунуштал-

6.2-график. Коммерциялык банктардын жана банктык эмес финансы-кредит мекемелердин кредит портфели

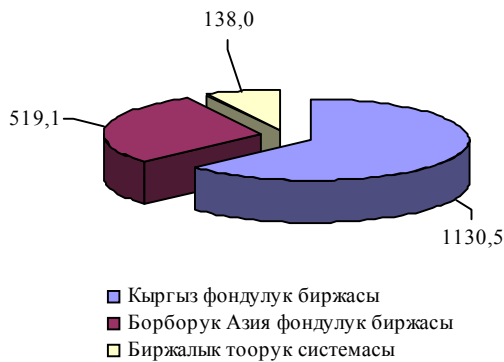
6.3-график. Коммерциялык банктар тарабынан берилген кредиттердин жана узак мөөнөттүү кредиттердин жалпы көлөмүнүн динамикасы

² 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгы үчүн ИДПга карата.

³ 2008-жылдын биринчи жарым жылдыгы үчүн ИДПга карата.

6.4-график. Фондулук биржалардын 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгы үчүн тооруктарынын көлөмү

ган кредиттердин көлөмү өсүшүн уланткан, ошондой болсо да, алардын өсүш арымы басаңдаган. Алсак, банкттик эмес финансы-кредиттик мекемелердин кредит портфели 2008-жылдын биринчи жарым жылдыгында 12,8 пайызга өскөн, ал эми 2008-жылдын биринчи жарым жылдыгында өсүш 48,3 пайызды түзгөн.

Дүйнөлүк финансы каатчылыгы баалуу кагаздар рыногунда инвесторлордун жигердүүлүгүнүн төмөндөөсүнө таасирин тийгизген. Үч фондулук биржанын соода аянттарындагы тооруктарынын жалпы көлөмү өткөн жылдын биринчи жарым жылдыгындагыга салыштырганда 53,7 пайызга кыскаруу менен 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында 1787,6 млн. сомду түзгөн. Тооруктардын жалпы көлөмүнүн кыскаруусуна «Кыргыз фондулук биржа» ЖАКтын тоорук аянттарында бүтүмдөрдүн көлөмүнүн (бүтүмдөрдүн жалпы көлөмүнөн 63,2 пайызды ээлейт) 63,3 пайызга, 1 130,5 млн. сомго чейин жана «Борбордук-Азия фондулук биржасы» ЖАКтын 28,8 пайызга, 519,1 млн. сомго чейин азайуусу таасирин тийгизген. «БТС- Кыргыз Фондулук биржасы» ЖАКтын тоорук аянттарында биржалык тооруктардын көлөмү 2008-жылдын тиешелүү мезгилиндеги көлөмүнө салыштырганда, 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгында 2,7 эсеге, 138,0 млн. сомго чейин көбөйгөн. Тооруктардын жалпы көлөмүндө биринчилик рыногунда келишилген бүтүмдөр негизги көлөмдү түзгөн жана 1210,2 млн. сом чегинде катталган (67,7 пайыз).

Баалуу кагаздар рыногунда 2009-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырында алты акционердик инвестициялык фондулар иш алып барган, бирок финансылык кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоодогу алардын үлүшү бир аз эле бойдон калган: инвестициялык фондулардын активдери 2008-жылдын жыйынтыгы боюнча ИДПга карата 0,02 пайыз деңгээлинде калган.

Камсыздандыруу компанияларынын жана мамлекеттик эмес пенсиялык фондуларынын иш көрсөткүчтөрү да финансы системасынын ушул сегментинин анчалык өнүгө албай жаткандыгын жана алардын өлкө экономикасына тийгизген таасири да бир аз эле өлчөмдө экендигин тастыктоодо.

Өткөн жылдары Кыргыз Республикасында улуттук камсыздандыруунун негиздери түптөлгөндүгүнө карабастан, республиканын камсыздандыруу рыногунун

чөйрөсү чектелүү бойдон калууда: камсыздандыруу компанияларынын активдеринин ИДПга карата катышы 2008-жылы 0,3 пайыз деңгээлинде калган. Рыноктогу камсыздандыруу ишин 2009-жылдын май айынын акырына карата абал боюнча 19 камсыздандыруу компаниясы жүргүзүп келген, алардын ичинен экөөсү кайра камсыздандыруучу компания, ал эми жетөөсү резидент эместердин катышуусу менен түзүлгөн компания болуп саналат. Мына ушул камсыздандыруу уюмдарынын чогууу алгандагы активдери 2009-жылдын май айынын акырына карата 770,6 млн. сомду түзгөн жана 2008-жылдын ушул эле мезгилиндегиге салыштырганда дээрлик эки эсеге көбөйгөн, чогуу алгандагы өздүк капитал 2,2 эсеге көбөйүү менен 683,4 млн. сомду түзгөн. Учурда Кыргыз Республикасынын камсыздандыруу кызмат көрсөтүүлөрү рыногунда камсыздандыруунун милдеттүү түрлөрүн колдонууга киргизүү боюнча жүргүзүлүп жаткан иш, анын ичинде 2008-жылы кабыл алынган жарандык жоопкерчиликти милдеттүү түрдө камсыздандыруу боюнча кабыл алынган төрт мыйзамдын колдонууга берилиши, сөзсүз түрдө финансы рыногунун мына ушул сегментинин андан-ары өнүгүшү үчүн өбөлгөлөрдү түзөт. Камсыздандыруу боюнча кызмат көрсөтүүлөрдөн тышкары, республиканын камсыздандыруу компаниялары каражаттарын мамлекеттик жана корпоративдик баалуу кагаздарга, коммерциялык банктарга депозитке салып, займдарды берүү менен инвестициялык ишкердикти да жүзөгө ашырышууда.

Пенсиялык фондулар финансы рыногунун дагы бир маанилүү сегментинен болуп саналат. Учурда, республиканын бул рыногунда эки мамлекеттик эмес пенсиялык фонд: өз ишин 1994-жылдан бери жүргүзүп келе жаткан «Кыргызстан» мамлекеттик эмес пенсиялык фондусу (МПФ) жана 2009-жылдын 26-майында гана лицензия алып, азырынча өз ишин баштай элек «Жаны Азия» мамлекеттик эмес пенсиялык фондусу каттоодон өткөн. 2009-жылдын май айынын акырына карата «Кыргызстан» МПФсынын активдеринин өлчөмү жыл башынан бери 7,1 пайызга көбөйүү менен 16,6 млн. сомду түзгөн, ал эми өз эрки боюнча пенсиялык камсыздоо келишимин түзүшкөн анын катышуучуларынын саны 2304 адамга жеткен (алардын ичинен 442 адам пенсия алгандар).

VII. АТАЙЫН КАРАЛУУЧУ МАСЕЛЕЛЕР

Улуттук валютанын өнүгүү жолу

Түптөлгөн экономикалык жагдайлардан улам 1993-жылдын 10-майында эгемендүүлүккө жетишкен Кыргызстан, өзүнүн алгачкы банкнотторун жүгүртүүгө чыгарган. Бул – 1, 10, 50 тыйын жана 1, 5 жана 20 сом наркындагы «өткөөл учурдун» банкноттору алты ай ичинде даярдатылган. Алгачкы банкноттор бирдей коргоо элементтерине (суу белгилерине) ээ болуу менен аларда бирдей сүрөттөлүштөр: тыйындарда бүркүттүн сүрөттөлүшү, ал эми банкноттордо Манас баатырдын айкели түшүрүлүп, түсү боюнча гана айырмаланган.

1994-1995-жылдары улуттук валютанын банкнотторунун экинчи сериясы – «турукташуу мезгилинин» банкноттору колдонууга киргизилген. Мурдагы жука кагазга даярдалган банкноттор, коргоо белгилери өркүндөтүлгөн купюраларга алмаштырылган. Кыргыз элинин тарыхый-маданий мурастары ошол турукташуу мезгилинин валюталарынын негизги сюжетин түзгөн. Банкноттордун алдыңкы бетинде кыргыз элинин чыгаан ишмерлеринин элестери, ал эми арткы бетинде Кыргызстандын ажайып кооз жерлери түшүрүлгөн.

1995-жылдан 2002-жылга чейинки мезгил ичинде Улуттук валютанын III сериядагы банкнотторунун дизайнын жана коргоо белгилерин өркүндөтүү концепциясы иштелип чыккан жана ишке ашырылган, ал төмөнкү принциптерге негизделген:

- ар бир банкнот өзүнчө өлчөмгө ээ болгон – номиналы канчалык жогору болсо, банкноттун өлчөмү да ошончолук;
- ар бир номинал өзүнчө түскө ээ;
- ар бир банкнот өзүнчө суу белгисине ээ – ар бир банкнотто түшүрүлгөн инсандын элесин кайталаган суу белгилери;
- өзгөчөлөнгөн бир кыйла татаалдаштырылган коргоо тилкеси, «оюп басуу» ыкмасы, күмүш түстүү тилке, көп катмарлуу башка элементтерге өзгөрүп турган голограмма.

Интерполдун сунуш-көрсөтмөсү боюнча жасалма акча жасоочулукка бөгөт коюу үчүн банкноттордун сериясы 7-9 жылдан ашпоого тийиш. Нак акча жүгүртүлүшүн оптималдаштыруу максатында, 2008-жылдан тартып номиналы төмөн банкноттор жүгүртүү монеталарына алмаштырыла баштады: номиналы төмөн банкнотторго караганда аларды пайдалануу мөөнөтү 10 эсе көбүрөөк болгон 10, 50 тыйын, 1, 3 жана 5 сом.

Ушуну менен бирге эле, IV сериядагы банкнотторду чыгаруу аркылуу Кыргыз Республикасынын улуттук валютасынын банкнотторунун элементтеринин техникалык мүнөздөмөлөрүн жана коргоо элементтерин өркүндөтүү концепциясы ишке ашырылып келүүдө. Жүгүртүүгө 2009-жылдын 2-мартында чыгарылган, 5000 сом жогорку номиналындагы банкнот, мына ушул сериянын алгачкы банкнотторунан болуп саналат. 20, 50 жана 100 сом номиналындагы өркүндөтүлүп даярдалган банкноттор 2009-жылдын 1-июлунан тартып жүгүртүүгө чыгарылган.

Жогорку номиналдагы 5000 сом наркындагы банкнот жүгүртүүдө акча санынын өсүшү жана калайык-калктын акчалай кирешелеринин артышы менен мүнөздөлгөн,

өлкөдөгү экономикалык жагдайдын чагылдырылышы болуп саналат. Өлкөдө 200, 500 жана 1000 сом номиналындагы банкноттор жүгүртүүгө чыгарылган 2000-жылга салыштырганда, эмгек акынын орточо деңгээли дээрлик 5 эсеге көбөйгөн¹. Албетте, жогорку номиналдагы банкнотту чыгаруу акча топтоо каражаты жана калайык-калк үчүн жыйым топтоо, ошондой эле ири бүтүмдөрдүн жүзөгө ашырылышын жеңилдеткен каражат катары функцияны аткарууга тийиш.

Мындан тышкары, 5 000 сом номиналындагы банкнот ири бүтүмдөргө келишүүдө 100 долларды же 100 евроду алмаштыруу менен акча жүгүртүлүшүндө чет өлкө валютасынын үлүшүн азайтып, улуттук валютанын бекемделишине өбөлгө түзөт. Ошону менен бирге эле, мында 500 жана 1000 сом номиналындагы банкнотторго келтирилип жаткан оорчулук жеңилдетилип, акчанын даярдатылышына кеткен сарптоолор азаят.

5 000 сом номиналындагы банкнотто кыргыз элинин таланттуу уулу, киноактер жана сүрөтчү Сүймөнкул Чокморовдун элеси түшүрүлгөн, ал эми арткы бетинде «Ала-Тоо» кино театры чагылдырылган. Кыргыз элинин чыгаан уулу С. Чокморовдун элесин банкнотко түшүрүү чечими 2007-жылдын февраль айында, курамына Кыргыз Республикасынын Президенти, Мамлекеттик катчы, Өкмөттүн, Жогорку Кеңештин, Конституциялык соттун, Улуттук банктын жетекчилери, Кыргыз Республикасынын Илимдер академиясынын жана Көркөм өнөр академиясынын өкүлдөрү кирген, Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук валютанын эскиздерин тандоо боюнча комиссия тарабынан кабыл алынган.

Банкнотко түшүрүлгөн элестин оң тарапта эмес сол тарапта жайгашуусу, мына ушул банкноттун башка сериядагы банкноттордон негизги айырмачылыгы болуп саналат. Калайык-калктын жана акча менен иш алып барган эсепчилердин өтүнүчүн эске алуу менен акыркы сериядагы банкноттордун өлчөмдөрү кичирейтилген. Албетте, эң жогорку номиналдагы банкнот жогорку деңгээлдеги коргоо белгилерине ээ болууга тийиш. Мына ошондуктан, мурда колдонулуп келинген суу белгиси, коргоо тилкеси, оюп басуу ыкмасы сыяктуу коргоо элементтеринен тышкары учур талабына шайкеш иштелип чыккан, өркүндөтүлгөн элементтер да камтылган.

– SPARK элементи (түшүрүлгөн элестен сол жакта жашыл жалтырак түстөгү тик бурчтук) бул, коргоо элементтери жагында акыркы иштелип чыккан өзгөчөлүк болуп саналат жана евробанкнотунун, швейцария франкынын ж.б. дүйнөлүк валюталардын жаңы сериясын чыгарууда колдонуу пландаштырылууда. Учурда бул элементти банкнот басып чыгаруучу саналуу гана компаниялар өздөштүрө алат. Банкноттордо мына ушул жаңы SPARK элементи, дүйнөдө алгачкыдан болуп биздин банкнотто гана колдонулган. Элемент көрүүгө боло турган төмөнкүдөй бир нече эффектерге ээ:

- жалтырак жашыл түстөгү алкакта «5000» сом саны, кол менен сыдырып көрүүдө одуракай болуп билинип турат;
- банкнотту колго алып оң-солго кыймылдатып көрүүдө, анын түсү күнгүрт жашылдан ачык жашыл түскө өзгөрөт;
- ал эми өйдө-төмөн кыймылдатып көрүүдө, банкноттогу тик бурчтук белгиси жашыл түстөн көк түскө өзгөрөт.

– Банкнотто түшүрүлгөн элес «Сүймөнкул Чокморов» деген майда жазуулардын

¹ Орточо айлык эмгек акы 2000-жылы 1 176,6 сомду, ал эми 2009-жылы (февралда) 5 422 сомду түзгөн.

кайталанышынан турат. Мына ушул технология алгачкылардан болуп, Кыргызстандын банкнотунда гана колдонулган;

- Банкнотту жантайыңкы алып кароодо, оюп басылган коргоо тилкеси кызыл түстөн сары түскө, андан соң жашыл түскө өзгөрөт;
- Банкноттун алдыңкы жана арткы бетинде, бири-бирине дал келтирилип түшүрүлгөн атайы белги бар. Ак тилкедеги элести кайталап түшүрүлгөн суу белгинин алдында, жарыкка салып кароодо «5000» ачык түстөгү санынын жанында көк түстөгү тик бурчтук ичинде «сом» деген жазуу көрүнөт;
- Кыргыз улуттук оюу-чийими түрүндөгү, банкнотту кол менен сыдырып көрүүдө одуракай болуп билинип турган сүрөттөлүш, банкноттун чок ортосундагы саргыч түстөгү айланада чагылдырылган.

Улуттук валютанын 5000 сом наркындагы банкнотунун аныктыгынын жогоруда белгиленген коргоо элементтери тууралуу, Улуттук банктын www.nbkr.kg дареги боюнча жайгашкан сайтындагы «Улуттук валюта/Банкноттор/5000 сом» деген бөлүктөн таанышууга болот.

Ошентип, кыргыз сому купондук акчадан, учур талабына шайкеш даярдалган жаңы үлгүдөгү банкнотторду чыгарууга чейинки эволюциялык жолду басып өттү.